

"עיראקים אשכנזים מאוד": על אותנטיות, גבולות מעמדיים והמטפוריקה של השפה האתנית בישראל

אורי שוורץ

המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בראילן

הם משפחה מאוד אשכנזית כזאת. ההורים רופאים, הבן עורך דין.
[פאזזה] בעצם, נדמה לי שהם עיראקים
(שיחה ברחוב, שדרות רוטשילד, תל אביב, 2012).

ציתות לשיחות, אותו הרגל מגונה הרווח בקרב סוציולוגים ואנתרופולוגים ולא פסח גם על מחבר שורות אלו, הוא גם מקור החידה שבפתח הדיון שלפנינו: מדוע שם התואר שנבחר לאפיין משפחה עיראקית הכוללת הורים רופאים ובן עורך דין הוא "אשכנזית"? ומדוע אותה משפחה עלולה להיות מתויגת כ"משתכנות" (בפרט אם יתברר שיש לה, למשל, מינוי לעיתון הארץ או לתיאטרון ירושלים? [ששון-לוי ושושנה 2014]). מה הקשר בין שם התואר "אשכנזי כזה" לבין שם העצם "אשכנזי"? כיצד מייצגת השפה הזמינה לישראלים את הקשרים הסוציולוגיים המורכבים בין אתניות למעמד, וכיצד משפיעים הדפוסים הלשוניים שלה על יחסים אתניים בישראל? ומה תפקידה של הסוציולוגיה הביקורתית לנוכח מציאות חברתית-לשונית זו?

* רבים מהרעיונות המובאים במאמר זה לוטשו בדיאלוג עם עמיתים, בכתב ובעל פה. תודה עמוקה שלוחה ליהודה שנהב, מיכאל שלו, אורנה ששון-לוי, ניסים מזרחי, גיא שני, נסים ליאון וערן חכים על שחלקו עמי את תובנותיהם ואת הערותיהם. גרסה מוקדמת של המאמר הוצגה בכנס השנתי ה-45 של האגודה הסוציולוגית הישראלית.

במאמר זה אני מבקש להשתמש בכלי הסוציולוגיה התרבותית כדי להסביר את קטגוריית ה"השתכנזות", ולהשתמש באחרונה כנקודה ארכימדית להבנת השינויים במבנה האתנו-מעמדי בישראל ובמבנה השיח הזמין לישראלים לייצוג גבולות חברתיים. המאמר מציע תזה חדשה המבוססת ברובה על ממצאים ומחקרים שכבר פורסמו. לפי תזה זו, בעשורים האחרונים התחולל בחברה בישראל תהליך של מעמד, קרי היחלשות הדרגתית של הגבולות הסימבוליים והחברתיים האתניים והתחזקותם של גבולות מעמדיים; ואולם תהליך זה לא לווה בהתפתחות שפה מעמדית או שיח המכירים במעמד כבסיס לעמדת סובייקט. כפי שאראה, בנסיבות אלו גובר שימוש מטפורי בקטגוריות האתניות הוותיקות שעליהן מוטענות משמעויות חדשות, מעמדיות מובהקות. לדפוס זה השלכות סוציולוגיות: השימוש המטפורי-מעמדי במילה "אשכנזי" כשם תואר (שמשמעותו "בן המעמד הבינוני") אינו משכיח את המשמעות המקורית הדנוטטיבית של המילה (אדם ממוצא אירופי), והפער בין שתי המשמעויות מסייע להבניית מעמד הביניים המזרחי העולה כסטייה, שאינה אותנטית על פי הגדרתה.

הטענה שישראלים המדברים על אתניות מתכוונים למעשה למעמד עלולה לעורר אי-נחת. מסורת מרקסיסטית ארוכה התעלמה מצירי הזדהות של הסוכנים החברתיים, ובפרט מציר האתניות, וביקשה לראות בהם ביטוי אפיפנומנלי למעמד או תודעה כוזבת.¹ בישראל, הניסיון למסגר מתחים אתניים כמעמדיים היה גם אסטרטגיה פוליטית שהפעילו (מטעמים שונים) הממסד הציוני ומתנגדיו בשמאל הרדיקלי (לב ושנהב 2009). לפיכך, אקדים ואומר שהניתוח המוצע איננו ניתוח של תודעה כוזבת: ישראלים מביעים לעתים קרובות מודעות לשימוש המטפורי שהם עושים בתוויות האתניות לסימון מאפיינים תרבותיים שקל לזהותם כמעמדיים. במקום להצביע על קריסת קטגוריות האתניות והמעמד זו לתוך זו כפי שעשו שלמה סבירסקי (1981) ואחרים, אדגיש את מובחנותן האנליטית ואבקש לבחון את השינויים ביחסים ביניהן בשיח. כפי שאראה, הולכים ומצטברים מחקרים המתעדים תנועה של הגבולות החברתיים ושל ייצוגיהם בשני כיוונים הפוכים. אם בעבר נאסר לדבר על אתניות למרות — או שמא בגלל — מרכזיותה בשרטוט גבולות חברתיים (שכן כידוע, גבולות חברתיים אתניים נתפסו כאיום על הפרויקט הציוני) והיא יוצגה כמושגים של עלייה/ותק בארץ או מעמד — הרי כיום הגבולות החברתיים המשמעותיים ביותר בחברה היהודית-ישראלית מבחינים בין אנשים הנבדלים במקצועם, הונם והשכלתם יותר מבמוצאם, אך גבולות אלו מיוצגים בשיח בשפה אתנית. החוץ והפנים, הגלוי והנסתר, דומה שנתהפכו.

לאחרונה פרסמו בבימה זו אורנה ששון-לוי ואבי שושנה (2014) מאמר על השתכנזות, הדין בה כפרפורמנס זהותי חקייני: מעבר פרפורמטיבי מהקבוצה המסומנת (מזרחים) לקבוצה הלא מסומנת (אשכנזים) באמצעות אימוץ פרקטיקות מוגזעות. היה זה מאמר חשוב מאוד ובה בעת חסר מאוד. מאמר חשוב מאוד — משום שהחל בחשיפת דינמיקה חברתית מרכזית

1 גם מחוץ למסורת המרקסיסטית, סוציולוגים נוטים לראות במעמד קטגוריה אנליטית סמויה שיש לחשוף, ובאתניות — קטגוריה ילידית גלויה שיש לפרק ולהעביר היסטוריוזיה.

הגורמת לעוולה חברתית נגד מזרחים בישראל: חוסר הכרה הכרוך בכיוש כפול, הן בגין המוצא והן בגין הניסיון להסוותו. המחברים הראו היטב שהתווית משתכנז איננה מסייעת לטשטוש הגבול האתני אלא להפך, היא מסייעת להבלטתו ולהנצחתו, לשכפולה ולאשרורה של מערכת הסיווג המוגזעת של אנשים ושל פרקטיקות, אותה מערכת סיווג עצמה החושפת את המשתכנז להאשמות בחקיינות.² היה זה מאמר חסר מאוד, משום ששכפל במידה רבה את השיח שביקש לבקר, שכפול המתבטא בהצנעת הממד המעמדי של התווית משתכנזים. ששון-לוי ושושנה שחזרו את משמעויותיה של ההשתכנזות בעיני הנחקרים (משמעויות של פאסינג [passing; מעבר], חקיינות תרבותית לצורך השתלבות בקבוצה הלא מסומנת והסרת הסימון המזרחי) והיטיבו להצביע על הסיבות לכישלוננו הידוע מראש של מהלך זה, אך לא ערערו על עצם ההבנה הרווחת של השתכנזות כפאסינג.

במאמר זה אני מציע קריאה מחודשת בממצאיהם של ששון-לוי ושושנה ובשורת מחקרים נוספים על אתניות ומעמד בישראל, בהם מחקרים איכותניים שכל אחד מהם מבוסס על עשרות ראיונות³ ומחקרים דמוגרפיים וכמותיים (ובפרט 2004; 2001; Okun). אני טוען שהתווית משתכנזים משמשת בעיקר לתיוג מזרחים בני המעמד הבינוני, המפגינים העדפות תרבותיות האופייניות למעמדם. סביר להניח שלפחות חלק מאותם מזרחים שתויגו כמשתכנזים רכשו העדפות טעם וסגנון חיים אלו בשלב מוקדם בחברותם, בהיותם דור שני למעמד הבינוני. סביר גם שלפחות חלק מהנשאים האשכנזים של אותם "סמני אשכנזיות" רכשו אותם בשלב מאוחר, כטבע שני (למשל כשמדובר בתופעות שחדרו לישראל כעשורים האחרונים, כשמדובר בפרקטיקות והעדפות שמטבען נרכשות בכורות או כשמדובר באשכנזים שאינם דור שני למעמד הבינוני ולהשכלה גבוהה). לפיכך, החקיינות המיוחסת למשתכנזים אינה ממשות סוציולוגית כי אם אפקט שיחני. הסברה הרווחת היא שהחקיינות ממשית, קרי שהכינוי משתכנזים מצביע על מזרחים הרוכשים פרקטיקות "גבוהות" בשלב מאוחר יחסית בחייהם באופן אינסטרומנטלי, לצורך היטמעות. בניגוד לדימוי זה, אטען כי משתכנזים אינם בהכרח מסווגים ככאלה בשל חקיינות ממשית וודאי שהשתכנזות איננה "מעבר" מתרבות אתנית יציבה אחת למשנתה. תחת זאת אטען שהשתכנזות איננה אלא האשמה בחקיינות הנובעת ממבנה השיח, תיוג המאיים על ישראלים מזרחים מהמעמד הבינוני מעצם חוסר ההלימה לכאורה בין שיוכם האתני לבין מעמדם וסגנון החיים הנלווה אליו.⁴

2 בכך מופרכת ההנחה הפונקציונליסטית שאנשים המערערים במיקומם המבני על התלכדות הצייר המעמדי והצייר האתני מחלישים בעצם קיומם את כוחם המארגן של סטעים חברתיים (הורוביץ וליסק 1990).

3 בפרט פרנקל 2012; שגיב 2012; Schwarz 2012.

4 התיוג איננו מצב קבוע כי אם פעולה שמבצעים סוכנים חברתיים במצבים מסוימים מתוך שימוש במבנה השיח. ייתכן בהחלט שמזרחים בורגנים רבים לא תויגו מעולם כ"משתכנזים". עם זאת, מבנה השיח המתואר במאמר מסביר מדוע הם מועדים לתיוג כזה.

קריאה זו מאפשרת להרחיב את תחומיה של הסוציולוגיה הביקורתית בישראל. אם בעבר נזקקנו לסוציולוגיה הביקורתית כדי לזהות את הגורמים המבניים לפרולטריוזציה של מזרחים בפועל (סבירסקי 1981; 1990; Bernstein and Swirski 1982), ואחר כך כדי לחשוף את הממד הגזעני המסתתר מאחורי שפה של אחדות תרבותית או יעילות מוסדית (שנהב ויונה 2008), הרי כיום, לנוכח העדויות להתרחבות מעמד הביניים המזרחי,⁵ הסוציולוגיה הביקורתית מחויבת לעסוק גם באלימות הסימבולית הכרוכה בשימוש בתוויות אתניות להצבעה על תרבות מעמדית ובהקצאה הלא שוויונית של הכרה באותנטיות.⁶ השפה המטפורית חושפת את החשיבות הגוברת של אותנטיות כבסיס להערכה חברתית, ואת עלייתה של כלכלה סימבולית שונה מזו שמתאר בורדייה, ובה קשר שונה בין פרקטיקות מוערכות לבין הכרה בערך חברתי. בכלכלה זו פרקטיקות, נטיות וחפצים בעלי ערך ("הון תרבותי") יכולים לא רק לייסף את ערך האנשים הנושאים אותם (כפי שטוען בורדייה), אלא גם לפחת את ערכם, בכפוף לזהותם השייכות. בעוד סוכנים מסוימים יכולים לנוע במרחב המעמדי ולרכוש נטיות, טעמים וסגנונות חיים חדשים שיוכרו כ"אותנטיים", חירות זו נשללת מסוכנים אחרים, ויש אף כאלו שההביטוס הראשוני שלהם, הנטיות והטעמים שרכשו במשפחה בגיל צעיר, חשודים כ"בלתי אותנטיים" בשל סיווגם האתני. הכרה באותנטיות היא סוג ייחודי של טובין חברתיים, פריבילגיה המוענקת לאלה שמצבם האובייקטיבי תואם לקטגוריה חברתית מוכרת (Boltanski 1987, 296), ועל הסוציולוגיה הביקורתית לזהות אילו סטרוקטורות תרבותיות ושיחניות מעצבות אי-שוויון בחלוקת טובין אלו.

תחילה אסקור תהליכי מעמד בחברה בישראל, אחר כך אדון בעלייה בשימוש המטפורי בתוויות אתניות לסימון מעמד, ולבסוף אזהה תצורות תרבותיות האחראיות למצב עניינים זה ולעוולות החברתיות שהוא יוצר.

החברה בישראל כחברה מעמדית

רמות האי-שוויון בישראל הן מהגבוהות במדינות המפותחות,⁷ וכך גם השפעת מעמד ההורים על השכלת ילדיהם (המשמשת מדד טוב לשכפול מעמדי בין-דורי).⁸ אך האם ישראל

5 כהן וליאון 2008; דגן-בוזגלו וקונור-אטיאס 2013; דהן (טרם פורסם).

6 מטלה זו מתוספת על המטלות הוותיקות של המחקר הביקורתי, לנוכח התמשכות ייצוג החקר הקיצוני של מזרחים ברבות מהאליטות בישראל, ובכללן האקדמיה (בלכמן 2008), ולנוכח הפערים בהשכלה ובשכר וההיררכיות התרבותיות המוגזעות.

7 לפי נתוני OECD, שיעור העוני בישראל הוא הגבוה במדינות המפותחות, ועומד על 20.9 אחוזים. במדד האי-שוויון P90-10 ובמדד ג'יני ישראל ממוקמת במקומות הרביעי והחמישי בהתאמה.

8 בישראל, השפעת המעמד הסוציו-אקונומי על ציונים במבחני PISA גבוהה הרבה יותר מהמוצא. הרמה הסוציו-אקונומית של יישוב קשורה הדוקות לסיכויי תלמידיו להשיג תעודת בגרות (קונור-אטיאס ואבר-חלא 2009).

ראויה לכינוי "חברה מעמדית"? התשובה תלויה באופן שבו מגדירים ומודדים מעמדיות. הסוציולוגיה הישראלית נטתה לבחון מעמדיות לפי דימויי החברה (כלומר, להניח שחברה היא מעמדית כשחבריה מדמיינים אותה כמורכבת ממעמדות),⁹ או לפי מרכזיות המעמד בהתארגנות הפוליטית (ובישראל זהו דפוסי הצבעה אתניים יותר ממעמדיים, אף שמסתמן שינוי בעשור האחרון).¹⁰ ואולם בדיוננו כאן תוגדר חברה כמעמדית על סמך מרכזיות המעמד בשרטוט גבולות סמליים וחברתיים בתוכה. גבולות סמליים נוגעים להבנה הסובייקטיבית של אנשים בדבר הקבוצות שאליהן הם שייכים, ולקריטריונים שלפיהם הם מסווגים אחרים כדומים להם או שונים מהם. גבולות חברתיים הם גבולות המשמשים בסיס להפליה ולהדרה (Lamont and Molnar 2002), למשל בנישואים ובדיור. קבוצות חזקות מאופיינות ביכולת להפוך מערכות קטגוריזציה ממאפיין סובייקטיבי לעיקרון חברתי מארגן המהווה בסיס להפליה (Link and Phelan 2001) הודות לשליטתן בכוח סימבולי (Bourdieu 1991; 2000). במובן זה מעמדיות אינה מחייבת דימוי חברה מעמדי: לעתים קרובות עבודת הגבולות אינה מתייחסת למעמד מפורשות, כי אם למרכיבים שונים של אורח חיים (Lebensführung), דפוסי התנהגות, צריכה וסגנון חיים המאפיינים באופן מובהק קבוצה מעמדית מסוימת ונגישים בעיקר לחבריה. מרכיבים אלה יכוננו להלן פרקטיקות מעמדיות.¹¹ פרקטיקות, נטיות והעדפות טעם עשויות לקבל ערך סמיוטי כסמני מעמד גם אם אינן מתארות ככאלה באופן מודע ומפורש (Bourdieu 1984). מבחינה זו, חברה היא מעמדית ככל שיש בה תואם הדוק בין קבוצות סטטוס ותפיסתן הסובייקטיבית לבין מעמד כקטגוריה אנליטית הנוגעת למיקום בשוק התעסוקה ולבעלות על הון כלכלי ועל הון תרבותי; וככל שמיקומים מעמדיים ופרקטיקות מעמדיות משמשים בסיס להפליה מחוץ להקשר הישיר של שוק התעסוקה. במודל זה, בעלות

9 אריק כהן הראה שדימוי החברה של ישראלים הוא אתני יותר ממעמדי או ריבוי (Cohen 1968). אליעזר בן-רפאל וסטיבן שרוט הביאו ראיות לדימוי חברה מעמדי בלא תודעה מעמדית (Ben-Rafael and Sharot 1991). דן הורוביץ ומשה ליסק (1990) חקרו מדוע דימוי החברה של ישראלים מבוסס על קווי שיסוע אתניים ולא מעמדיים. יודגש שהשיח על "מעמד הביניים" מאז 2011 איננו מבטא דימוי חברה מעמדי: תנועת "יש עתיד" ודוברים אחרים של "מעמד הביניים" אינם מחלקים את החברה למעמדות אלא מתארים אותה כקבוצה אחת ("העם" הוא "מעמד הביניים") שמקור הצדקתה באתוס רפובליקני-קפיטליסטי (תרומה למדינה במסים ובשירות צבאי, התנהלות כלכלית "אחרת"), אגב הדרת החרדים והערבים אל מחוץ לגבולות הקולקטיב והסולידריות החברתית (חרדים וערבים אינם משרתים בצבא וכולטים בקרב מקבלי הקצבאות; הם "העניים הלא ראויים" בז'רגון הניאו-ליברלי ובה בעת "הבלתי ראויים" של הרפובליקניזם. ראו פלד ושפיר 2005).

10 שפירא 1984; הורוביץ וליסק 1990; פרס ובן-רפאל 2006; Ben-Rafael and Sharot 1991; Shamir and Arian 1999. על העלייה בהצבעה המעמדית ראו יעיש 2003; שלו ולוי 2004. כמו כן ניכרת תנועה מבורכת מעיסוק בציר האתני לחוד ובציר המעמדי לחוד לבחינת קונפיגורציות שלמות במטריצה חברתית של זהויות מצטלבות (intersectional) (פלד 2001; שלו וקיש 2001). בדמוקרטיה הצבעה עשויה כמובן להביא לשינויים חברתיים, ולכן היא נושא חשוב למחקר, אבל אפשר להטיל ספק במעמד הפריבילגי שניתן לפוליטי במובנו הצר בחקר המעמד.

11 לפי בורדייה, זוהי האאופמיזציה של מעמד כסטטוס.

על הון תרבותי ממוסד, קרי השכלה, היא בלתי נפרדת מהגדרת המעמד: השכלה מושפעת ממעמד המקור ומשפיעה על מעמד היעד בשמשה קריטריון מרכזי לארגון שוק העבודה, ולכן אין פלא שסוציולוגים עושים בה שימוש שגור כקירוב למעמד. בפרספקטיבת הגבולות, מעמדיות אינה בהכרח מתבטאת בדמיון "אובייקטיבי" בין חברי המעמד (כמו בדפוסי הצבעה מעמדיים) או בהכרה סובייקטיבית בחשיבות המעמד, אלא בקשר בין מעמד כקטגוריה אנליטית לבין עבודת הגבולות באינטראקציה חברתית.

כך, חברה היא מעמדית כשצעיריה מפגינים הומופיליה מעמדית ונישאים לאנשים בעלי רמת השכלה ומקצוע דומים לשלהם; כשחבריה אינם מוכנים לבלות במסיבה או בפאב בחברת אנשים מרקע מעמדי אחר (המהווה זיהום סימבולי); כשיחסם לזולת נקבע לפי מבט חטוף המספיק לזיהוי סגנון לבוש או נעימת דיבור מזוהים מעמדית; כשתושבים חווים מגורים בשכונה אחת עם בני מעמד נמוך משמעותית משלהם כאיום או השפלה, או כשהם נמנעים מלשלוח את ילדיהם לבית ספר שבו לומדים ילדים ממעמדות נמוכים משלהם — דפוסים שתועדו כולם במחקר על החברה הישראלית בימינו. כמובן, הבולטות של מעמד משתנה בין זירות ואינטראקציות, ואולם בחברה מעמדית נצפה שהמעמד המעמדי יהיה בולט באינטראקציות בין-מעמדיות מובהקות ויעצב את התפתחותן. הסטת הדיון הסוציולוגי מדימויי חברה מופשטים ומהארגון הפוליטי לעבודת גבולות בחיי היומיום תגלה שהחברה בישראל היא חברה מעמדית מובהקת, כמו חברות אירופיות ולמרות האמונה הרווחת בכוחו של אתוס האי-פורמליות הישראלי לטשטש הכדלים מעמדיים. מעמדיות זו מגולמת בתחושות הסובייקטיביות של פרטים לגבי זולתם אך יש לה השלכות מבניות אובייקטיביות, ועדיין אין היא נגלית על פני השטח של השפה. מעמד הוא עיקרון מארגן מרכזי של סיווג, סימון, התוויית גבולות, הדרה והכלה בישראל — גם אם השחקנים החברתיים נוטים לתאר את עבודת הגבולות שלהם כמונחים שאינם משקפים במדויק את ההיגיון המנחה אותה בפועל, למשל במונחים של גבולות אתניים או גיאוגרפיים (מרכז/פריפריה). בהמשך אבחן את ההגזעה של שורה של פרקטיקות מעמדיות מובהקות, קרי פרקטיקות שהתפלגותן הסטטיסטית היא מעמדית יותר מאתנית, ושאין נגישות למרבית בני הקבוצה האתנית שעמה הן מזוהות בשיח.

אפשר לטעון, בעקבות שלמה סבירסקי, דבורה ברנשטיין ואחרים (סבירסקי 1981; Bernstein and Swirski 1982), שעצם הניסיון לעשות הבחנה אנליטית בין אתניות למעמד בהקשר הישראלי נועד לכישלון שכן הזהות האתנית בישראל — הן ברמת הקטגוריות (החלוקה הדיכוטומית בין מזרחים לאשכנזים) והן ברמה התוכנית (הזהויות, המאפיינים ואורחות החיים המזוהים עם קבוצות אלו) — עוצבה במידה רבה על ידי מדיניות ציבורית שטיפחה חלוקת עבודה והפרדה מרחבית אתנו-מעמדיות. ואולם מיקוד המבט בעבודת גבולות, שיפוט והדרה בחיי היומיום מאפשר להתגבר על קושי זה, לעשות הבחנה אנליטית בין אתניות למעמד ולבחון את יחסיהם המתגלים בשתי רמות: ברמה הפרקטית — שבה עולות שאלות כגון כיצד נוהגים באשכנזים ממעמד הפועלים או במזרחים ממעמד הביניים? והאם תפוצת הפרקטיקות המסמנות חופפת יותר לקווי התיחום האתניים או לאלו המעמדיים? וברמת הייצוג הלשוני —

למשל, כיצד הסוכנים מתארים את הגבולות? כפי שנראה, מתחים בין שתי הרמות מניעים דינמיקות חברתיות חשובות.

הדוגמה המובהקת ביותר למגמת המעמור בחברה בישראל היא דפוסי נישואים. ברברה אוקון הראתה שבשנות החמישים של המאה העשרים העיקרון המארגן של דפוסי הנישואים בישראל היה אתני, ואילו עד שנות התשעים הלכה ופחתה ההעדפה של ישראלים לנישואים בתוך הקבוצה האתנית ומנגד עלתה ההעדפה להינשא לבני זוג בעלי רמת השכלה דומה, עד כדי כך שהשתיים השתוו (Okun 2001). נישואים "מעורבים" נעשו שכיחים יותר, חדלו להתקיים בדפוס חליפין, שבו מזרחים משכילים נישאים לאשכנזים מעוטי השכלה, ונעשו גם הם לנישואים בתוך קבוצת ההשכלה (שביט ושטייר 1997; Okun 2001).¹² כיוון שבמסורת הוובריאנית נישואים הם האתר המובהק ביותר של כינון קבוצה, קל לפרש ממצאים אלו כעדות להתרופפות הגבולות האתניים¹³ לצד ביצור גובר של הגבולות המעמדיים. כמו קשרי הנישואים, גם קשרי חברות בין-מעמדיים, לפחות בהקשרים מסוימים, נפוצים פחות מקשרי חברות בין מזרחים לאשכנזים.¹⁴ כמו כן, רמת ההפרדה המעמדית בתחום החינוך בישראל היא מהגבוהות במדינות המפותחות. רמת ההפרדה האתנית של עולים מאתיופיה ומברית המועצות לשעבר גבוהה מאוד, ובכל זאת, רמת ההפרדה של עולים פחותה מזו של ילדי העשירון העליון¹⁵ ודומה לזו של רבעון ההכנסה התחתון ושל ילדים לאמהות משכילות (פוגל 2011). המעמור ניכר גם בעלייתן של קהילות "מגודרות" ונבדלות מבחינה מעמדית כגון יישובים קהילתיים, מתחמים מוקפי חומה ומגדלי מגורים (להבי 2010).

תהליכים אלו ניכרים גם ברמת המיקרו. דוגמה לכך תיארתי בעבודתי על סטודנטים שוכרי דירות בשכונה ד בבאר שבע (Schwarz 2012). המרואינים ומשתתפי קבוצות המיקרו תיארו גבול חברתי מוצק בינם לבין המקומיים: סטודנטים התיידדו עם סטודנטים אחרים, אך נמנעו מאינטראקציה עם המקומיים ואף הדפו ניסיונות לקשר עמם. הם הקפידו לצאת למקומות בילוי המתירים כניסה לסטודנטים בלבד. אף שסטודנטים אפיינו לא פעם את המקומיים כמזרחים, קו הגבול החברתי שתיארו לא היה בין מזרחים לאשכנזים אלא בין סטודנטים (חלקם מזרחים עצמם שהשתתפו באותה עבודת גבולות כלפי המקומיים) שבאו ממעמד הביניים או לפחות שואפים להיכלל בו לבין תושבים ממעמד נמוך. המגורים בשכונה שמזוהה באופן מובהק כל כך כשכונת עוני היו אתגר זהותי שהסטודנטים נאלצו להתמודד עמו, למשל באמצעות אקזוטיזציה של מגוריהם שם בבחינת "מסע אנתרופולוגי". הסטודנטים

12 גם אם דפוסים אלו נבעו בחלקם מתהליכים מוגרפיים כמו דחיית גיל הנישואים של משכילים, תוצאתם היא מבנה מעמדי מובהק.

13 סקרי עמדות הצביעו על מגמה זוה של ירידה דרמטית בהתנגדות המוצהרת לנישואים מעורבים-אתנית במשפחה ולמגורים בסביבה מעורבת-אתנית (פרס ובן-דפאל 2006).

14 הממצא מתייחס לקשרי חברות בשכונות מעורבות מבחינה אתנית בבאר שבע בשנות השמונים של המאה העשרים (Ayalon et al. 1989).

15 רמת ההפרדה בחינוך משקפת לא רק הפרדה בריו (אזורי רישום) אלא מאמץ אקטיבי להיבדלות באמצעות חינוך פרטי.

אף הביעו פחד ורתיעה מן הצעירים המקומיים וביטאו בוז כלפיהם, בשל הטעם, ההביטוס וההקסיס המעמדי שלהם (טעם במוזיקה, לבוש ואיפור; יציבת גוף וסגנון דיבור; הרגלים כגון צעקות או שיחה דרך החלון). מרכיבים אלו מאפיינים כולם סגנון קבוצה מעמדי מובהק הסוטה מנורמות המכובדות של המעמד הבינוני, והם משמשים לסימון השכנים כלא מוסריים, פחותי ערך, כמעט טמאים – כאלה שיש לחשוש מכל מגע עמם.

הניתוח של שכונת רמת אביב ג שהציעה דפנה בירנבוים-כרמלי (2000) מדגים היטב גם הוא מגמה זו של מעמור ודה-אתניזציה. אף שבשכונה רוב אשכנזי מובהק, הרכבה האתני הטרוגני הרבה יותר משל שכונות אחרות בצפון תל אביב ובמרכז, ואולם עדתיות היא "non issue" גמור שם. בירנבוים-כרמלי כותבת: "הצלחתה של האינטגרציה העדתית היתה קשורה בהיעדר איום על הצביון הבורגני ועל אופיו המעמדי של המקום" (שם, 21): המגוון המעמדי בשכונה כולה אינו חורג מתחומי המעמד-הבינוני לגווניו. תושבי השכונה רגישים מאוד לדימוי השכונה (שבו תלוי ערך הדירות), ומקפידים להתנהג באופן ההולם דימוי זה ולדרוש התנהגות כזאת מילדיהם. הם גם רואים בהשכלה ובמקצוע מאפייני זהות משמעותיים המלמדים על האדם, אך סבורים שעדתיות איננה מאפיין כזה.

תהליכי מעמור אלו קשורים לתהליכי עומק כלכליים, חברתיים ותרבותיים שעוברים על ישראל בקצב מואץ בעיקר משנות השמונים של המאה העשרים (רם 2005): נסיגת המדינה ממעורבות במשק; התרחבות פערי השכר, ובפרט עליית ההחזר על השכלה (Haberfeld and Cohen 2007) וזינוק בשכרם של מנהלים בכירים; שינויים ניכרים ביוקרה היחסית של מקצועות; וחדירת תרבות צרכנית, המציעה שלל אביזרים חומריים לסימון זהות ולהיבדלות, כך שטעם צרכני וצריכת ראוה הופכים כלים להגדרה עצמית (Markowitz and Uriely 2004). גם אם האתוס החלוצי הסגפני של צניעות חומרית וקולקטיביזם מעולם לא נטרל כליל את השפעת המעמד על סטטוס,¹⁶ כוחם היחסי של מעמד וסמני מעמד גדל ללא ספק.

המעמור והדה-אתניזציה של עבודת הגבולות בישראל כרוכים בשינוי הרכבו האתני של מעמד הביניים. עם הגירתם לישראל סבלו מזרחים רבים מניעות מעמדית שלילית דרמטית, ממעמד הביניים הפרולטריון. אף שכמה מהעליות המזרחיות היו משכילות לא פחות מעליות אירופיות, בתוך דור הן ירדו והשתוו ברמת שכרן ובהרכבן המקצועי ליתר המזרחים (אמית 2001). ההחזר שקיבלו מזרחים על השכלה היה נמוך הרבה יותר מזה של אשכנזים (סמוחה וקראוס 1986; 2008, Khazoom), והדור השני להגירה קיבל חינוך נחות שגרם לנחשולו (סברסקי 1981; 1990; אמית 2001). כך יוצרה חפיפה ניכרת בין אתניות למעמד. כמובן, להיררכיות תרבותיות-גזעיות הייתה ונתרה חשיבות מרבדת: יהודים יוצאי מדינות ערב עברו פרולטריוזציה מתוקף היותם "לוונטינים" בעיני הממסד. ואולם לאחרונה מסתמן ייצוג גובר של מזרחים במעמד הביניים. שיעור המזרחים בני הדור השני המועסקים במקצועות ניהוליים ואקדמיים זינק בשנים 2001–2011 מ-14.4 אחוזים ל-20.3 אחוזים (בקרב האשכנזים בני

הדור השני נותר שיעורם יציב למדי, ועלה מ-33.6 אחוזים ל-35.6 אחוזים).¹⁷ שיעור משק הבית המזרחיים שהכנסתם עולה על 125 אחוזים מההכנסה החציונית למשק בית זינק מ-24.9 אחוזים ב-1992 ל-45.3 אחוזים ב-2010 (דגן-בוזגלו וקונור-אטיאס 2013), וייצוגם של המזרחים בעשירון העליון השתווה ב-2011, בפעם הראשונה, לשיעורם באוכלוסייה (דהן [טרם פורסם]). עם זאת, לאשכנזים ייצוגיתר של 150 אחוזים.

אפשר אפוא לאבחן בזהירות כניסה של מזרחים למעמד הביניים והתרופפות של התואם האובייקטיבי בין אתניות למעמד.¹⁸ שיח ההשתכנוזות מצביע על שינוי זה. במושגיו של צ'רלס טילי (Tilly 2003), אפשר להבחין בשני שלבים היסטוריים: בראשית ימיה התבססה עבודת הגבולות על קטגוריזציה אתנית דיכוטומית שקודמה על ידי המדינה ושימשה בסיס ל"אי-שוויון קטגוריאל" (שם), להפליה ולניצול (Bernstein and Swirski 1982). בשלב השני איבדה הקטגוריזציה האתנית בהדרגה מחשיבותה אך לא הוחלפה במודל מיון ליברלי, שבו הריבוד מבוסס על מאפיינים אינדיבידואליים, אלא בעבודת גבולות המבוססת על מעמד ועל משאבים תרבותיים מסומנים מעמדית. ואולם, הטרנספורמציה לא לוותה במתן שמות חדשים לקטגוריות. השפה אינה מעצבת מציאות בדמותה וגם אינה משקפת מציאות בדעבר. השפעותיה על המציאות מורכבות יותר.

איך מדברים על מעמד בישראל: אתניות כמטפורה

"175, בהירה, אשכנזייה מקולקלת (כמה אשכנזי כבר אפשר להיות כשגרים במקום כמו אשקלון?)"
(סטודנטית למשפטים בת 26, הודעה בפורום היכרויות לדתיים).

התופעה המתוארת בפרק זה, קרי השימוש בשפה אתנית לדיבור על מעמד, היא דפוס לשוני שהתפתח בעקבות מגמות המעמד בישראל המתוארות לעיל. כאמור, בעשורים האחרונים עלתה חשיבותו של המעמד — בכלל זה סטטוס תעסוקתי, הון כלכלי וסגנון חיים המאפיינים באופן מובהק קבוצות מעמדיות — בבחינת עיקרון מארגן לגבולות סמליים וחברתיים, להדרה והכלה, להערכת הזולת ולחלוקת סטטוס חברתי. אף על פי כן, לא התפתחה במקביל שפה מעמדית. על פני השטח של ההיגדים הלשוניים, חשיבות המעמד מוצנעת. כך, שמות תואר מעמדיים אינם עוברים בעברית העצמה לשונית, כלומר שימוש בשם תואר בתפקיד תחבירי של

17 נתונים אלו בעייתיים כמרבית נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: הם מבוססים על מוצא האב בלבד. מוצא בני הדור השלישי להגירה אינו מתועד.

18 אורי כהן ונסים ליאון (2008) טוענים שחלק מהמעמד הבינוני המזרחי מאופיין בדפוסי חיים נבדלים מאלה של המעמד הבינוני האשכנזי ברכישת השכלה (תואר מעשי ממכללה), מגורים (שכונות חדשות עם רוב מזרחי) וצריכת תרבות. מן המחקר הקיים קשה ללמוד אם מגמות אלו מוגבלות למעמד הבינוני-נמוך או לכלל המעמד הבינוני, ועד כמה הן מושפעות מהדפוסים התרבותיים-שיחניים שמאמר זה מצביע עליהם.

שם עצם. להעצמה תפקיד מרכזי, שכן בעוד שם התואר ניתן להפרדה משם העצם, ולכן מצביע על מרכיב זהות קונטינגטי, חלקי ולא מהותי (Brekhus 2003), שם התואר המועצם הוא אפיון מהותני המסמן קטגוריה חברתית-זהותית יציבה ומוכרת, "עמדת סובייקט" האמורה להגדיר איוויים, תשוקות והזדהויות. התיוגים הקרובים ביותר להיקרא מעמדיים שעברו העצמה הם תיוגים גיאוגרפיים, שלנוכח ההפרדה בדיוור נושאים מטען מעמדי ואתני: "צפונים" (במלעיל, כשם עצם, להבדיל מ"צפוניים", ובלעג: "צפונבונים") ו"דרומים"¹⁹. רק לעתים נדירות ביותר יאפיין ישראלי את עצמו בשיחת חולין כבן למשפחה בורגנית, בן המעמד הבינוני או בן מעמד הפועלים. להבדיל, ישראלים רואים בהיותם "מזרחים" או "אשכנזים" עובדה מובנת מאליה (והניסיון של רבים לטעון כי הם אשכנזים או מזרחים "לא טיפוסיים" רק מדגיש את חשיבות הסטנדרט האתני כנקודת ייחוס). יתרה מכך, מחקרים מראים שישראלים ממוצא אתני מעורב חשים לחץ חברתי מתמיד להתמייין מבחינה אתנית במערכת הדיכוטומית, לחץ שרבים מהם חווים כמגבלה, ורובם המכריע אכן "בוחרים צד" (כלומר, מאמצים זהות אשכנזית או מזרחית) סביב גיל ההתבגרות (שגיב 2012; Abutbul-Selinger 2012). למרות החשש מהכתמה בגזענות הכרוכה בשימוש בתוויות אתניות, שימוש זה אינו נעלם (להפך: בקרב אשכנזים, האיסור האידאולוגי על הזדהות אתנית נחלש; ששון-לוי 2014).

אלא שמערכת התוויות האתנית משנה את אופן פעולתה. לנוכח טשטוש הגבולות החברתיים המבוססים על יבשת מוצא ועליות חשיבות המעמד וגילומו, ובהיעדר שפה מעמדית זמינה,²⁰ ישראלים מטעינים את השפה האתנית במשמעויות מעמדיות, והעדויות לשימוש נרחב יחסית בשפה אתנית לסימון מעמד הולכות ומתרבות. לעתים זהו שימוש מטפורי, שאין בו הצהרה על מעשה ההשוואה. התוויות מזרחי ואשכנזי – שנוצרו בעשורים הראשונים לקום המדינה כקטגוריות שיוכיות לסימון מוצא אתני במשמעותו הצרה (ושגם תרגמו את ההבחנה הדתית בין אשכנזים לספרדים) – לא איבדו את משמעותן השיוכית הוותיקה, אך נוספו להן רבדים של משמעויות חדשות. ממצאי המחקרים הנסקרים להלן מעידים כי תוויות אלה משמשות יותר ויותר באופן מטפורי להצבעה על סגנונות חיים

19 הקטגוריה מבוססת על הגיאוגרפיה האנושית של גוש דן אך רווחת גם מחוץ לו. ביטויי סלנג כ"טחונים", "מליאנים" ו"מסודרים" מסמנים הון כלכלי "עירום", המנותק מעמדת סובייקט זהותית-מעמדית ומאפיונים תרבותיים, וממילא תפוצתם מוגבלת. תופעה רווחת נוספת היא שימוש בקטגוריות המסמנות סגנון חיים ("פריקים" ו"ערסים"), אגב הכחשת מטענן האתנו-מעמדי (מזרחי ואחרים 2013).

20 העובדה שתהליך המעמד לא הוביל להתפתחות שפה מעמדית אלא לשימוש חדש בקטגוריות תרבותיות קיימות איננה מפתיעה, הן לנוכח מגמה עולמית המתועדת בספרות לנסיגה מהשפה המעמדית לצד ביצורה של המציאות המעמדית והן לנוכח העובדה שהשימוש המטפורי בשפה אתנית לסימון מעמד אינו יוצר בעיה פרקטית של חוסר בהירות (כאמור, המשוואה מבינים מתי התוויות האתניות מופיעה במובן מטפורי ומתי במשמעותה המקורית הדנוטטיבית). במקרים המעטים שישראלים משתמשים במילה "מעמד", היא אינה מצביעה על מעמד במובנו הסוציולוגי (ראו לעיל הערה 9).

מוגזעים ועל מאפיינים תרבותיים מוגזעים — לעתים בלא כל קשר לקטגוריות השייכות. הן משמשות לא רק לסימון מסורות תרבותיות בין-דוריות ממשיות או מדומיינות (כגון "מאכלי עדות") אלא גם לסימון טעמים, עמדות ודפוסי צריכה חדשים ובעלי אפיון מעמדי מובהק. לעתים תוויות אתניות אף מסמנות מעמד עירום (כסף, השכלה ומיקום בשוק התעסוקה, למשל כשעורכי דין ורופאים גורמים לסיווג אוטומטי של משפחתם כ"אשכנזית"). התרבות המעמדית והמעמד עצמו הם שמוגזעים ועוברים אסנציאליזציה. כך, למרות התרופפות חלקית של כמה מהדפוסים האתנו-מעמדיים בפועל, גוברת האסנציאליזציה האתנית של מעמד ותרבות מעמדית ברמה הסמלית.

במושגי תורת הספרות, האתניות מתפקדת כמקור המטפורה, והמעמד כיעדה. ישראלים יכולים להיות מתוארים כאשכנזיים או מזרחיים בהתנהגותם, טעמם, סגנון חייהם, שכונתם או מקצועם באופן מטפורי, בלא תלות במוצא משפחתם, אך גם מבלי לשכוח ששימוש זה נעשה בסתירה למשמעותן המקורית, הדנוטטיבית של התוויות האתניות ("יש לי חברה, ריקי אזולאי, שני ההורים שלה ממרוקן. אבל היא הדבר הכי אשכנזי שיש" (שגיב 2012, 46)). דפוס זה מנציח סטריאוטיפים אתניים, וחמור מכך — הוא מבנה את המעמד הבינוני המזרחי המתחזק כסטייה, כהתחזות, כהפרת מצב הדברים הטבעי. לשיח מהותני זה נשאים רבים: לא רק אשכנזים אלא גם מזרחים ממעמד הפועלים משתמשים בו תכופות לבקר מזרחים ממעמד הביניים; ולעתים מזרחים ממעמד הביניים מפנים אותו כלפי עצמם (ומשמעות הדבר היא ששיח זה מפעיל אלימות סימבולית במושגיו של בורדייה).

כך נוצר פער הכרחי בין אשכנזי כשם תואר לבין אשכנזי כשם עצם. עדות טובה לכך היא עבודת הגבולות של מהגרים שהגיעו מברית המועצות האירופית אל הפריפריה הישראלית, המתבטאת ביחסם כלפי אשכנזים: רבים מהם רואים באשכנזים אליטה אמידה ומתנשאת, שאליה אינם יכולים או רוצים להשתייך (אידזינסקי 2013). אחיהם לארץ המוצא של מייסדי המדינה מבינים שאין די בלובן הפנוטיפי לסווגם כאשכנזים: במרחב שבו הקטגוריות האתניות מועמדו, מגורים בפריפריה, שירות צבאי במג"ב או עבודה בניקיון ובאבטחה מקשים מאוד להסתוו כאשכנזים. גם אשכנזים ותיקים תושבי הפריפריה, כאותה סטודנטית רווקה מאשקלון, עשויים לחוש קושי להסתוו כאשכנזים.²¹ מנגד, סגנונות חיים ונטיות המזוהים עם המעמד הבינוני מסווגים את נשאייהם כאשכנזים. כך, לדברי בלוגרית, בן זוגה אומר ש"התחתן עם 'אשכנזייה'" משום שהיא מסרבת לשתות מים מהברז המכילים חלודה וכלור. זה שימוש מטפורי מובהק: אשכנזים הם בעלי חך מפונק, אלו שאינם שותים מים מהברז (כהן 2012).

הפיכת הבעלות על מסנן "תמי 4" לסמן זהות אתנית מבטאת את התהליך שזיהתה ששון-לוי (2014): התוויות אשכנזי הפכה תחילה מקטגוריה שקופה ומוכחשת ("אנחנו

21 הצעירה אפיינה עצמה כבעלת מראה (חיצוניות) "רוסי" ואפי (פנימיות) "מזרחי". כיוון שהחשד ב"חוסר אותנטיות" מתמקד בפעולות החשודות באינטרסנטיות (Boltanski and Chiapello 2005, 449–450), אשכנזייה הטוענת שהיא בעלת זהות תרבותית-מעמדית מזרחית מעוררת פחות חשד מאשר במקרה ההפוך.

ישראלים") לקטגוריה שמבטאת אוריינטציה תרבותית אירופית, ולבסוף השילה את מאפייניה האירופיים ולבשה דמות "רזה". לטענת ששון-לוי, צעירים "מגדירים את עצמם כאשכנזים אבל לא מציגים פרקטיקות שמזהות אותם ככאלה [...] האשכנזיות שלהם איננה מוצא ובקושי הביטוס אלא היא אך ורק עמדת כוח" (שם, 172). טענתי היא שייצור דיסקורסיבי זה של "אשכנזיות" כזהות מעמדית מקדם מונופוליזציה של עמדות מעמדיות, וסימון של מעמד הביניים המזרחי כבלתי אותנטי, כפי שמבטאת התווית משתכנזים. ואולם מונופוליזציה זו איננה מהלך אסטרטגי של אשכנזים מבוססים לשם חסימתם של מזרחים (בנוסף הובריאני), כי אם תוצר של סטרוקטורה שיחנית-תרבותית. בעוד שחקנים חברתיים עושים שימוש במבנה זה למטרותיהם, הם גם מנווטים על ידיו, וחלק מנשאו של שיח זה נמנים עם הנפגעים ממנו: רבים מנשאי השימוש המטפורי הם דווקא מזרחים, לרבות מזרחים ממעמד הביניים.²² כך, דווקא עם כניסתם של מזרחים למשרות מעמד הביניים גובר הזיהוי השיחני בין מעמד הביניים לאשכנזיות. ואכן, מספרות המחקר עולה שהקריטריונים העיקריים שמסווגים ישראלי ממוצא לא אירופי כאשכנזי או כמשתכנז הם מעמד ותרבות מעמדית.

מחקריהן החשובים של עליזה פרנקל (2012) וטליה שגיב (2012) על צאצאים למשפחות "מעורבות אתנית" מדגימים עד כמה הפכה "אשכנזיות" בשימושה המטפורי למסמן מובהק של מעמד והשכלה. מרואייניהן עושים שימוש מטפורי תכוף בתוויות אתניות, ומפרידים למשל בין "אשכנזי טהור גם במנטליות" (שהוא, לא במקרה, בנו של דוקטור) לבין "מזרחי למרות שאימא שלו אשכנזייה" (שגיב 2012, 110). מרואיין אחר של שגיב מדבר על רצונו שילדיו יהיו עיוורי צבעים לעדתיות, אך מיד מסביר שכוונתו שלא יחטאו בקלסיזם (classism) וישלטו בקורדים של מעמדות שונים:

על כל אחד אני אדע להגיד, לפי התנהגות ולבוש אם הוא מזרחי או אשכנזי. אבל זה הולך ונחלש. הילד שלי — כבר לא נראה לי שזה יעסיק אותו. אני מקווה שהוא ידע להסתדר עם כולם, שידע לדבר בשוק, וגם במסעדה יוקרתית (שם, 161).

גם מרואייניה של פרנקל מטעינים תוויות אתניות במשמעויות מעמדיות:

ש: אמרת שהחברים שלך יותר אשכנזים. את יכולה לפרט?

ת: כן. כולם אשכנזים ממש... מעמד די גבוה, כאילו אני מרעננה במקור אז כולם רעננים ו... אני היחידה שרק עם תואר ראשון. כרגע כולם כבר בדרך לשני או לדוקטורט.²³

²² סיבה נוספת להימנע מניתוח סגירות וחסמה ובריאני היא שקשה לייחס לקולקטיב אתני פעולה קולקטיבית כסוכן דווקא בשעה שהגבולות האתניים מיטשטשים.

²³ פרנקל 2012, 130. פרנקל רואה בדפוס זה עדות לכך שאשכנזיות ומעמד בינוני הם זהויות לא מסומנות ("רגילות"), סטנדרט ניטרלי. יש לתהות אם טענה זו תקפה גם מחוץ לאוכלוסיית המחקר שלה, ובפרט במעמדות הנמוכים.

בדומה, תלמידי כיתה ט בבית ספר ישראלי טיפוסי שחקר עידן ירון (2013) התחלקו לשתי קבוצות חברתיות שכונו ה"אשכנזים" וה"מזרחים", ואולם כמה תלמידים ממוצא מזרחי נמנו עם קבוצת ה"אשכנזים". הקריטריונים שלפיהם סווגו באופן מטפורי כאשכנזים כללו "אינטליגנציה" (זו התבטאה בסגנון דיבור, קריאת פנאי והצלחה בלימודים) ודפוסי צריכה (ה"אשכנזיות" קנו בגדים ב"חנויות יוקרתיות" ואילו ה"מזרחיות" בשוק ובחנויות גדולות).

גם מרואייני בכאר שבע השתמשו בשפה מטפורית. כזו היא למשל אבחנתה של מדענית צעירה כי תושבי השכונה הם "מזרחים מבחינה התנהגותית", שכן הם נוטים לצעוק מהחלון ולדבר בקול רם. המרואיינת הדגישה ש"לא כל מי שמזרחי מתנהג גם ככה", ובהמשך הריאיון הזכירה את בן זוגה המזרחי, סטודנט להנדסה מעיר מבוססת, שלדעתה אינו מזרחי בהתנהגותו (Schwarz 2012). בדבריה, כמו בדבריהם של מרואיינים אחרים, הוגזע ההיבט המעמדי. היא מודעת לשימושה המטפורי בתווית האתנית, ואולם זו השפה הזמינה לה לדבר על תרבות מעמדית. דפוס זה אינו יוצא דופן. גם אבי שושנה מצטט מדברי אחד מרואייניו: "יצא לי ילד אשכנזי קטן כזה, מה שנקרא 'לחם לבן', כאילו, לא אשכנזי אבל אתה יודע, משתכנז כזה, קצת כמוני, בורגני, בורגני קטן" (שושנה 2013, 260). המרואייני יודע שכוונתו למעמד, אבל המסמן האתני זמין מהמעמד, וסביר שרק הצורך לדייק בניסוח דבריו בעת ריאיון עם איש אקדמיה מביא אותו לתקן את עצמו, תחילה ל"משתכנז" (משל הייתה גם לילד מהות אתנית המנוגדת לסגנון החיים שאליו נולד) ואחר כך ל"בורגני". הביטוי האחרון מדויק יותר מבחינה אנליטית אך זר לשפת היומיום, והמרואייני נע בהדרגה מהשפה הזמינה ביותר ועד להצבעה מפורשת על יעד המטפורה.

עדות אחרת לשימוש המטפורי בתוויות אתניות תועדה במחקרה של דנה קפלן על חתונות (קפלן 2001). קפלן ראינה נותני שירותים בפלח השוק העליון של ענף החתונות, וגילתה שהם עושים שימוש תכוף בתוויות אתניות כדי להבחין בין קהל הלקוחות הרצוי (האמיד והמשכיל) לבין זה שאינו שייך למייליה התרבותי של נותני השירותים:

אף כי לא כל לקוחות המעמד הבינוני-גבוה ה"נכונים" הם אשכנזים ולא כל הלקוחות ה"סטנדרטיים" הם מזרחים, "אשכנזי ו"מזרחי" משמשים כאקזומפלים ארכיטיפיים לטעמים הפוכים. ההבחנה בין הטעם ה"אשכנזי" וה"מזרחי" מושתתת על ההבדל בין "מי שמבין", בעל הכשירות התרבותית ההולמת הנמדדת, בין השאר, בהבנה מוסיקלית או בהיכרות עם סצינת האמנות הישראלית, ובין מי שחסר אותה. [...] החלוקה לטעמים "אשכנזיים" ו"מזרחיים" חזקה מאד אצל רוב היצרנים [...] הטעם המזרחי נתפס כאהבת השפע במחיר של איכות ירודה, ואילו הטעם האשכנזי — כאהבת המעט והטוב (שם, 135–138).

השימוש המטפורי בתוויות אתניות לסימון מעמד רווח לא רק בקלסיפיקציות מופשטות אלא גם בסיווג פרטים. האנתרופולוגית פנינה מוצפי-האלר (2012) מספרת כי בעבודתה השדה שלה בירוחם סברו כמה פעמים שהיא אשכנזייה. מוצפי-האלר התפלאה על הטעות, לנוכח חזותה, ואולם התברר שעובדת היותה פרופסורית חזקה ממאפייניה הפנוטיפיים: בירוחם, פרופסורית

ממוצא עיראקי אינה מואשמת בהשתכנוזות, אלא פשוט מתויגת מחדש כאשכנזייה. איש אקדמיה אחר סיפר לי שכאשר גילה לבעלי חמוסייה שאין לו ילדים אף שהוא נשוי, נענה ב"ככה זה אצלכם האשכנזים". בעל המקום הכיר אותו ואת משפחתו וידע שאינו אשכנזי במוצאו, אך היה די בצירוף של השכלתו ואורח חייו (אל-הורות בישראל ובעולם היא תופעה מעמדית מובהקת; דונת 2010) כדי לקטלגו כ"אשכנזי". בדומה לכך, מרואיינת ממוצא מעורב סיפרה לפרנקל: "הייתי באוסטרליה, פגשתי תימני מגדרה. שאל אותי מי המשפחה התימנית שלך. אז אמרתי לו צוברי. אמר לי: 'מה של הפלאפל?' אמרתי לו: 'לא, של העורכי דין'. אמר לי: 'את לא תימנייה בכלל'" (פרנקל 2012, 139). הבחירה לקטלג אנשי אקדמיה ובעלי מקצועות חופשיים ממוצא מזרחי כ"אשכנזים" באינטראקציות יומיום מעידה שאף על פי שהקטגוריות הן אתניות בהגדרתן המילונית, הקריטריונים שלפיהם פרטים מתמיינים לתוכן הם מעמדיים במידה רבה.

המאפיינים הנתפסים בעיני מרואייניהן של פרנקל ושגיב כסמני אשכנזיות והשתכנוזות (ומשמשים את חלקם לגילום אשכנזיות בחייהם) קשורים להון תרבותי לסוגיו, קרי השכלה פורמלית (החיונית במרבית מקצועות המעמד הבינוני) ותרבות גבוהה:²⁴ השכלה גבוהה (ובפרט תארים מתקדמים ולימודים שימושיים פחות כמו בתחומי מדעי הרוח), צריכת תרבות (ספרות יפה, ביקור בתיאטרון ובקולנוע), שפה (תקנית, גבוהה, אקדמית), טעם "מעורכן" ו"מהוקצע" בלבוש ובעיצוב הבית, וכן אינטליגנציה ואינטלקטואליות.²⁵ כמה מהם רואים עצמם אשכנזים בשל השכלתם ולשונם, ואחת המרואיינות אף העידה שהיא נתפסת בעיני אחיה הלא משכילים כמשתכנזת בשל השכלתה האקדמית (שגיב 2012, 121). לדברי מרואיין אחר, "לבוא לאוניברסיטה זה כמו לטבול באקונומיקה, אפילו אם אתה מדבר בחי"ת ועי"ן [...] כל ד"ר מזרחי — הוא משתכנז" (שם, 123).

מושג ההשתכנוזות מסתמן אפוא כאפקט של סטרוקטורה שיחנית, שבה תרבות מעמדית מתוארת באמצעות שימוש מטפורי בתיבה "אשכנזי": כשמעמד, סטטוס מקצועי, השכלה ותרבות מעמדית מוגזעים כאשכנזיים, מזרחים המחזיקים בהם מועדים להאשמה בהשתכנוזות. אין פלא שהמאפיינים המחשידים בהשתכנוזות זהים לאלו המסמנים אשכנזיות בשימוש המטפורי בתווית. על סמך ממצאים מראיונות, שאלונים וטוקבקים, זיהו ששון-לוי ושושנה (2014) שורת מאפיינים המסמנים השתכנוזות: שפה (תקינה מבחינה תחבירית, גבוהת משלב, מבוטאת בשקט ובאינטונציה מתונה), צריכת תרבות גבוהה וטעם "גבוה" (מינוי לעיתון הארץ או לתיאטרון, האזנה למוזיקה קלאסית, טעם המכונה "אשכנזי" במוזיקה פופולרית, העדפת מאכלים "לא עממיים"), השכלה והשקעה בחינוך (לימודים לדוקטורט, "חוגי מדע

²⁴ מרואיינים השתמשו בזיהויים סטריאוטיפיים אלו גם כשהיו מנוגדים לניסיון חייהם, למשל להשכלה הרחבה של סביבתם המזרחיים.

²⁵ בורדייה הוא שהראה שהאינטליגנציה היא בגדר נכס של מעמד הביניים, השקעה חברתית צבורה ומוסווית ומושא לפטישיזציה המצדיקה את הסדר המעמדי ואף מהווה בסיס ל"גזענות" מסוג חדש.

ואנגלית לילדים"), הפגנת אינטליגנציה והתנהגות מנומסת, מרוחקת, מתוך שליטה עצמית. מאפיינים אלו מתלכדים לתמונה לכידה ומובהקת: מזרחים חושפים עצמם לתיג כמשתכנזים כאשר הם מביעים העדפות טעם תרבותיות "גבוהות", משתמשים בשפה גבוהה או מפגינים גינונים "גבוהים",²⁶ קרי כאשר הם מגלמים מכובדות נוסח המעמד הבינוני.²⁷ אין פלא ש"אתרים חברתיים המחייבים השתכנזות" הם בעלי אפיון מעמדי מובהק: "חברות היי-טק ואוניברסיטאות" (שם).

השכלה גבוהה היא כאמור מאפיין מעמדי מובהק, אך גם יתר מאפייני האשכנזיות שהוזכרו הם מעמדיים ביסודם. ראשית, יש להדגיש שהפרקטיקות התרבותיות המזוהות עם השתכנזות אינן פרקטיקות רווחות הנגישות למרבית האשכנזים: מינוי לתיאטרון או לעיתון הארץ, כתיבת דוקטורט, האזנה למוזיקה קלאסית ושימוש במשלב אקדמי הם פרקטיקות מעמדיות מובהקות, המאפיינות רק אליטה קטנה מבין האשכנזים בישראל. מבט סוציולוגי חיצוני היה מסווגן כפרקטיקות מעמדיות מובהקות. סגנון החיים של ה"אשכנזיות" — להבדיל מסגנונות חייהם המרובים של אשכנזים בשר ודם — מבוסס על הון תרבותי, השכלה והון כלכלי, ומשמש מטפורה לא לערכיות חיובית ככלל (כטענת פרנקל 2012), אלא לערכיות בציר מסוים;²⁸ לא לטוב כשלעצמו אלא לתרבות מעמדית. יתרה מכך: גם אשכנזים רבים שסיגלו לעצמם פרקטיקות אלו (כגון שפה אקדמית) עשו זאת בשלב מאוחר בחייהם, כחלק מרכישת הביטוס מקצועי או בעקבות ניעות מעמדית, ולפיכך עבור רבים מנשאהן, פרקטיקות אלה אינן טבע ראשון הנרכש במשפחה אלא טבע שני. ואולם לחלק מהנשאים הרכישה המלאכותית והמאוחרת הזאת של פרקטיקות, העדפות, סגנונות וסולמות הערכה נתפסת כ"טבעית" ומוסווית כ"אותנטית", בעוד אצל אחרים מלאכותיותה נתפסת כמובנת מאליה.²⁹ המואשמים בהשתכנזות אינם אלא מזרחים שהשתייכותם למעמד הבינוני המשכיל ניכרת בסגנון חייהם.

זאת ועוד: לפי הנתונים שבידינו, הפרקטיקות והנטיות המזוהות עם אשכנזיות או השתכנזות רחוקות ממרבית האשכנזים, ולא זו בלבד אלא שהתפלגותן הסטטיסטית באוכלוסייה מבוססת על מעמד יותר מאשר על אתניות. כך למשל, מרואייניהם של ששון-לוי ושושנה ראו בהאזנה למוזיקה קלאסית ובמינוי לתיאטרון מאפיינים מובהקים של השתכנזות. ואולם בפועל, טעם

26 לעתים פרקטיקות סווגו כגבוהות בשל זיהוין השיחני עם "אירופיות", אך בפועל הן נותרו לא נגישות למרבית יוצאי אירופה.

27 לצד המאפיינים המעמדיים, חשודים בהשתכנזות גם מזרחים המתביישים במוצאם, מחליפים שם משפחה או מאמינים בקיום מריטוקרטיה עיוורת צבעים (ששון-לוי ושושנה 2014).

28 ערך נמדד בצירים שונים, ולעתים השגת ערך בציר אחד כרוכה באובדנו באחר, כפי שהראו סוציולוגים כמקס ובר ולוק בולטנסקי, פילוסופים כמרטין ולזר ופסיכולוגים כסוזן פיסק.

29 בשל כך, רכישה מאוחרת של טעמים מוגזעים עשויה להיחווה כגילוי עצמי אותנטי. השוו עם שגיב Austin 2004 ;65, 2012.

למוזיקה קלאסית קשור בישראל למעמד המקור בקשר מובהק יותר מלאשכנזיות.³⁰ ככלל, סטטוס מקצועי רם משפיע יותר משיוך אתני על נטייה לצריכת תרבות גבוהה בישראל (Katz-Gerro 2002). גם נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מעידים שייצוג היתר של אקדמאים בקרב המבקרים בקונצרטים היה תמיד גבוה הרבה יותר מייצוג היתר של אשכנזים,³¹ וכך גם בתיאטראות. מינוי לתיאטרון, עוד יותר מביקור חד-פעמי, הוא מאפיין מעמדי מובהק: הסיכוי להחזיק במינוי למוסד תרבות בחמישון העליון גדול פי 4.7 מזה שבחמישון האמצעי.³² דפוס השיח שזוהה לעיל משפיע גם על ההתמיינות האתנית של המעטים מקרב הישראלים שיכולים להשפיע על התמיינותם בדיכוטומיה המזרחית/אשכנזית. נערים ממוצא מעורב או בלקני שחקר גיא אבוטבול-זלינגר (Abutbul-Selinger 2012) חשים שהם נתבעים להתמייין באופן דיכוטומי ורואים בהחלטה זו בחירה תרבותית בין זהויות הכרוכות בסגנונות חיים מובחנים: "גבריות" (וכאן אבוטבול-זלינגר משרטט תרבות נוער פורקת עול של הומור פרוע, קולניות ובדיקת גבולות) או "חנוניות" (קרי הפנמת ערכי מערכת החינוך) ותרבות פנאי של שיחות שקטות בשפה גבוהה. הגם שמרואייניו משתייכים לפלגים שונים במעמד הביניים, סגנונות החיים המוגזעים הם בעלי אופי מעמדי מובהק: הגבריות המזרחית שמתארים מרואייניו של אבוטבול-זלינגר היא תרבות lads מובהקת (גברית כמופגן, קולנית, עתירת הומור ומנוגדת לדיבור הרציני והשקט שבית הספר תובע) הטיפוסית למעמד הפועלים (Willis 1977) ומנוגדת לאסטרטגיה הטיפוסית למעמד הביניים של השקעה בחינוך לשם שעתוק מעמדי. בחירת ההזדהות אצל מרואייניה של שגיב (2012) הושפעה מהשיוך האתנו-מעמדי של היישוב שבו גדלו.

ואולם הממצאים המאלפים ביותר הם דווקא דמוגרפיים. אוקון מצאה שדפוסי הנישואים של יהודים ישראלים מעורכים-אתנית מושפעים ממעמדם: הם בוחרים בני זוג אשכנזים כאשר הם משכילים, ובני זוג מזרחים כשאינם משכילים (Okun 2004). כיוון שנטייה אנדוגמית היא עדות חזקה להזדהות אתנית, אפשר להסיק שההזדהות האתנית הסובייקטיבית של אלה שעמדתם גבולית נקבעת לפי מיקומם המעמדי-השכלתי (ראו Okun and Khait-Marely 2010). כשהזדהות האתנית אינה טריוויאלית, ההתמיינות האתנית מבוססת אפוא על מעמד.

³⁰ Katz-Gerro et al. 2007, 162. המנבא המובהק ביותר במודל לחיבה למוזיקה קלאסית הוא הסטטוס המקצועי של האב, נתון שבמושגים הבורדיאניים הננקטים במאמר זה נכלל בהגדרת מעמד המקור (המחברים) (שם) מבחינים בין מעמד לסטטוס). גם השפעת ההשכלה והגיל מובהקת מזו של שיוך אתני.

³¹ הנתונים נמצאים ברוחות התקופתיים "הרגלי קריאה וביילוי של האוכלוסייה היהודית" של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; לדיון בנתונים ראו כ"ץ וגורביץ 1973; כ"ץ ואחרים 2000.

³² לפי השנתון הסטטיסטי 2012 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2012), החזיקו 4.6 אחוזים ממשקי הבית ב"מינוי למופעי תרבות, לקולנוע או למוזאון", ואולם בקבוצות טיפוסיות (חמישון ההכנסה השלישי; בעלי 11–12 שנות לימוד) שיעורם 2.4 אחוזים בלבד, ואילו בחמישון העליון ובקרב בעלי 16 שנות לימוד ויותר שיעוריהם 11.3 אחוזים ו-9.4 אחוזים בהתאמה.

ניתוח תרבותי, ביקורת חברתית

הסוציולוגיה התרבותית עוסקת בחקר עולמות משמעות המיוצרים בתהליך היסטורי במטרה לבחון את ההשפעה הסטרוקטורלית של מאפיינים תרבותיים כגון ייצוגים שיחניים של העולם, מסגרות פרשנות אתיות וקריטריוני הערכה, וזאת מתוך הנחה שלעתים בכוחן של תצורות תרבותיות לייצב סטרוקטורות חברתיות או לערער אותן. עד כה ראינו עדויות לכך שבישראל יש גבולות חברתיים מעמדיים המיוצגים כגבולות אתניים באמצעות שפה מטפורית, באופן שמערער על האותנטיות של מעמד הביניים המזרחי. כעת אבחן תצורות תרבותיות התורמות להאשמת מעמד הביניים המזרחי בהשתכנוות: הכלכלה הסימבולית של האותנטיות, ההיררכיה התרבותית בין מאפייני זהות והארכיאולוגיה של הסימון.

לביקורת האותנטיות

החשיבות החברתית של הרפוס הלשוני שתואר לעיל נובעת מן העובדה שבמודרנה המאוחרת הפכה האותנטיות למצפן מוסרי ולקריטריון הערכה מרכזי — בסיס לכלכלה סמלית הנבדלת מזו הבורדיאנית. משום כך, שיח המטיל ספק באותנטיות של מזרחים ממעמד הביניים עלול להקשות עליהם לתרגם תרבות מעמדית לערך מוכר מבחינה חברתית ולתחושת ערך פנימית. הסוציולוגיה הביקורתית של בורדייה הציעה ביקורת אפקטיבית של התרבות, שהתמקדה בתרומת סגנון החיים לשעתוק המבנה המעמדי. ובר, זימל ובורדייה תרמו להבנת כלכלה סמלית זו, שבה קבוצות רמות סטטוס יכולות להאציל מיוקרתן על מרכיבי אורח חייהן (טעמים, חפצים ופרקטיקות), ומרכיבים אלו בתורם יכולים להאציל יוקרה על הרוכשים אותם. גילום זהויות חברתיות המזכה בפריבילגיות מתבסס בין השאר על נטיות, טכניקות גוף, כישורים וטעמים הזמינים בעיקר לבני האליטות שחוברתו מלכתחילה לגלמן, בתהליך רכישה יקר וממושך (Bourdieu 1984). זה מודל של "עצמי רכושני" (Skeggs 2004; possessive individual), הרוכש תכונות שהוכרו כבעלות ערך ("הון תרבותי") והופך על דרך האסוציאציה לבעל ערך בעצמו. הסוציולוגיה הביקורתית מתחה ביקורת על סימונם השרירותי של מאפיינים מסוימים כבעלי ערך בידי בעלי הכוח הסימבולי וחקרה את אופני רכישתם של אורחות חיים מסמנים, את זמינותם הלא אחידה ואת השלכותיהם על אי־שוויון חומרי וסימבולי. בעוד הסוציולוגיה הביקורתית חשפה את האינטרסים ואת הכוחות המסתתרים מאחורי ההיררכיות התרבותיות, פוליטיקת ההכרה נאבקה בפועל לייסוף ערכם של מסמנים תרבותיים של קבוצות חלשות. ואולם, הן הסוציולוגים הביקורתיים והן חוקרי פוליטיקת ההכרה הניחו שמרגע שמאפיין (כגון מבטא, טעם או דעה "נכונים") מוכר כבעל ערך — ולו מתוקף זיהויו עם המחזיקים בהון כלכלי וסימבולי — בכוחו להאציל מיוקרתו על כל נשאו במידה דומה. אלא שבמודרנה המאוחרת התפתחה כלכלת ערך אחרת, שאכנה הכלכלה הסימבולית של האותנטיות, והיא אינה מצייתת לכלל זה: במסגרתה אותם פרפורמנסים או תכונות יוקרתיים

עצמם עשויים לייסוף את ערכם של נשאים מסוימים שאצלם הם מוכרים כאותנטיים, ובה בעת לפחת את ערכם של נשאים אחרים, שאצלם הם אינם מוכרים ככאלה. ייחוס האותנטיות אינו תלוי רק בפרפורמנס המוגפן (embodied) אלא מוכתב במידה רבה על ידי זהות שיוכית. כיוון שכך, אי־אפשר להביס דפוס זה באמצעות התביעה השגורה של פוליטיקת ההכרה לייסוף או לפיחות בערכם של מסמנים תרבותיים. זו הסיבה ש"ההשתכנזות איננה מציעה מסלול בטוח לטובין חברתיים" ועלולה דווקא להמיט בושה (ששון-לוי ושושנה 2014).

מאז התקופה הרומנטית וביתר שאת משנות השישים של המאה העשרים הפכה האותנטיות למקור לכבוד סגולי (dignity) וכן למקור של סמכות ואורינטציה מוסרית. זו אתיקה חדשה המצווה על הפרט לדבוק בטבעו הייחודי, לפעול באופן ספונטני ולא מחושב ולהיות נאמן לעצמו ולרגשותיו.³³ לכאורה, בכוחם של ציוויים אלו לשחרר את הפרט מנורמות קבוצתיות, ואולם למעשה, עלה עיקרון אקסילוגי המייחס ערך בכפוף להכרה באותנטיות. כך הפכה אותנטיות למגבלה המצרה את טווח הפרפורמנסים הלגיטימיים לפרט (ובכלל זה תהליכי שינוי עצמי), שכן רק חלק מהמסלולים הזמינים יוכרו כהתפתחות והתגלות של העצמי האותנטי. פרפורמנסים לא סטריאוטיפיים מועדים להיחשד כבלתי אותנטיים. הכרה באותנטיות היא הישג פרפורמטיבי (Alexander 2004) אך זה אינו מבוסס רק על כישורי המשחק של השחקן, שאותם מדגיש ג'פרי אלכסנדר (שם), או על נטיותיו המוגפנות, שאותם מדגישה הסוציולוגיה הבורדיאנית, אלא על סטרוקטורה שיחנית. שלא כמו אידיאולוגיות שמרניות, שיח האותנטיות מגביל את חופש הבחירה של הפרט דווקא בשעה שהוא מקדש את ייחודיותו, ועושה זאת מתוך לבו של העולם הליברלי ולא כמתקפה מפורשת עליו. לוק בולטנסקי טען בעבודתו המוקדמת כי קיום המוכר ונחווה כאותנטי איננו אלא קיום המיוצג היטב בקטגוריה שיחנית.³⁴ אם כך, הרי השימוש המטפורי באתניות לסימון מעמד שולל את האפשרות לכינון הקטגוריה השיחנית הנחוצה למעמד הביניים המזרחי לשם קיום אותנטי מוכר.

מעצם טבעה, האותנטיות אינה אוניברסלית: ביסוד מושג האותנטיות ניצב הרעיון שמה שטבעי לאחד זר לאחר, שפרקטיקות ואופני חיים הראויים להערכה אצל האחד ראויים לבוז אצל האחר. בשיח האותנטיות יש אפוא יסוד אנטי-שוויוני מובנה שמיושו ראוי לבחינה סוציולוגית. שיח זה מאפשר לבעלי הכוח הסמלי לשייט בין האשמת האחר בהיותו אותנטי מדי לבין האשמתו בהיותו לא אותנטי מספיק (Allen and Mendick 2013): במקרה הראשון הוא חסר ערך במושגי ההגמוניה, במקרה השני הוא מצליח לגלם ערך, אך בכך שומט את הקרקע תחת תביעתו להכרה בערכו המוסרי כאדם אותנטי. במקרה שלפנינו, הזיהוי של השתתפות במעמד הבינוני ובתרבותו כבלתי אותנטית עבור מזרחים (ברומה לזיהוי של השתייכות למעמד הבינוני

Taylor 1989; 1992; Boltanski and Chiapello 2005; Weigert 2009 33

Boltanski 1987 34 דגש זה בחשיבות הייצוגים ככינון האותנטיות מנוגד לפרשנות הניאו-בורדיאנית הנאיבית, שלפיה אותנטיות נחווית כשהסביבה מאפשרת לאדם לממש במלואן את הנטיות שהוטבעו בו בסוציאליזציה ולהיות הוא עצמו (Lahire 2011). הכרה באותנטיות תלויה אפוא בזהות השיוכית לא פחות מבנטיות ובגילומן הפרפורמטיבי. לדיין נוסף ראו Schwarz 2014.

בארצות הברית כמנוגד לשחורות אותנטיות; Austin 2004) מכונן סדר סימבולי הפוגע ביכולתם של מזרחים לזכות לערך חברתי באמצעות גילום פרקטיקות בעלות ערך. הכרה באותנטיות משנה את הערכת הפרקטיקה על פי זהותו של נשאה, באופן שאינו תלוי בערכה הסגולי, ולכן מייצגת כלכלה סימבולית שונה מכלכלת ההון התרבותי הבורדיאנית.³⁵

הכרה סלקטיבית באותנטיות יוצרת עולות ייחודיות, שאינן ניתנות לתיקון באמצעות שינוי דפוסי ההכרה והחלוקה. אפשר לטעון שמוזיקה מזרחית היא בעלת ערך, ובה בעת לתאר האזנה של אשכנזים למוזיקה מזרחית כפעולה "לא אותנטית" (שחורים בארצות הברית הצליחו לעשות דבר דומה: הם הצליחו להשיג הכרה חברתית רחבה בערך של coolness, ולהרוף חלק מניסיונות ניכוסו על ידי לבנים כ"לא אותנטיים", כפי שמתבטא בשם הגנאי wigger). בדומה לכך, ניעות מעמדית מלווה תכופות בהאשמה בחוסר אותנטיות.

על פי אתיקת האותנטיות, הפנימיות היא מקור הסמכות, ואולם עם הפיכתה לקריטריון הערכה כללי, ייחוס האותנטיות לזולת או שלילתה ממנו נעשים מבוססים בהכרח על חיצוניות ועל שיוכים קטגוריים. מה שמוכר כאותנטי אינו בהכרח מה שהסובייקט חווה כאותנטי. במקרים רבים, אתיקת האותנטיות עשויה להקשות על שינוי עצמי בשוללה ממנו לגיטימיות מוסרית (וכך להוות גורם שמרני ולסייע לדה-לגיטימציה של שינוי וניעות חברתית). ואולם במקרים אחרים, אתיקת האותנטיות תובעת מהפרט שינוי עצמי או מענישה אותו על סירובו להשתנות, שכן זהותו והפרקטיקות המושרשות שלו, שאותן הוא חווה כאותנטיות וטבעיות, אינן מוכרות חברתית כאותנטיות ולכן הן משוללות לגיטימציה. זה המקרה של רבים מהמתויגים כמשתכנזים.

ג'ורדיט באטלר לימדה אותנו שכל זהות היא פרפורמנס חקייני (באטלר 2001; 2003), ואולם לא כל הזהויות שוות. יש פרפורמנסים זהותיים הנחזים כטבעיים, שדבר היותם פרפורמנסים מוסתר מהפרפורמרים ומקהלם כאחד (כמו הנשיות והגבריות ההטרונורמטיביות אצל באטלר); אחרים נחזים כאותנטיים בעיני השחקנים אך כחקייניים בעיני קהלם (הבוץ) כהעתק כושל של גבריות אצל באטלר; הבורגנות המזרחית המתפרשת כחקיינית ומתויגת כהשתכנזות); ונקל למנות גם קטגוריה שלישית של פרפורמנסים הנחזים כאותנטיים רק על ידי קהלם (התפקיד הנחוה כנבדל מהעצמי, גופמן 1980); וקטגוריה רביעית של פרפורמנסים הנחווים כחקייניים על ידי כל הצדדים.

על הסוציולוגיה הביקורתית מוטל אפוא לחקור את האי-שוויון בגישה לנטורליזציה — קרי ביכולת להציג פרפורמנס כטבעי — שבשלו יש לסוכנים שונים טווח זמין שונה של פרפורמנסים זהותיים שיתקבלו כאותנטיים. ששון-לוי (2014) מאפינת את האתניות של אשכנזים צעירים כ"אתניות רזה", המטילה מגבלות מעטות יחסית על רפרטואר הפרקטיקות

³⁵ הקטגוריה המטפורית של אשכנזיות אף מאפשרת לכלל האשכנזים לתבוע ערך חברתי על סמך המאפיינים התרבותיים רמי הערך (מאפייניה של "תרבות לגיטימית" במונחיו של בורדייה) המזוהים עם אשכנזיות, קרי עם מעמד בינוני-גבוה, אף שרבים מהם אינם מחזיקים בהם בעצמם.

והפרפורמנסים הזוהתיים הזמינים למחזיקים בה וודאי שאינה מכתובה להם כיצד לפעול. אפשר לראות בשיח האותנטיות ובהחלתו הלא שוויונית את חומר הגלם שממנו בנויה הגדר התוחמת את הרפרטואר הזמין של האתניות ה"שמנה", המזרחית.

ממדים לא ניצבים

לא כל זהות עוברת נטורליזציה כה חזקה המכוננת אותה כעמדת סובייקט, כנקודת מוצא פסיכולוגית המגדירה אותנטיות, ולכן לא כל התחזות מטרידה במידה שווה. זהויות מודרניות מאוחרות הן בהכרח רב-ממדיות (וכוללות מעמד, אתניות, מיניות, מגדר וכיוצא בזה), אבל לא כל הממדים נתפסים כמגדירים עמדת סובייקט יציבה שממנה נגזרות ציפיות לאופני התנהגות, הרגשה ופעולה. ההיררכיה בין מרכיבי זהות נתונה במידת מה לפרשנות אישית (Brekhus 2003) אך גם מוסדרת על ידי סטרוקטורות תרבותיות משותפות. בישראל אתניות מייצרת עמדות סובייקט ותביעה לאותנטיות, ומעמד איננו כזה. מזרחי מהמעמד הבינוני היצירתי שסגנון חייו טיפוסי למעמדו עלול להיות מואשם בהיותו משתכנז, ואילו אשכנזי המאמץ סגנון חיים זה למרות ילדותו בשכונת מצוקה מועד פחות להיות מואשם בהתחזות. ואולם היררכיה זו שלפיה אתניות נחשבת מהותנית יותר ממעמד איננה הכרחית. כבריטניה מעמד נתפס בבירור כמייצר עמדת סובייקט אותנטית, כפי שמתבטא בספרות הסוציולוגית ובשפת היומיום. אנגלים רבים עשויים להגדיר את עצמם כשייכים למעמד מסוים³⁶ או להשתמש בביטויים כ־posh ובשמות גנאי כ־chavs או posh twat. הכינוי האחרון הוא מונח נפיץ לתיאור סגנון החיים של נוער "קשוח" מרקע מוחלש, והשימוש בו הוא נושא לוויכוח ציבורי סוער בשאלה אם הוא מסמן מעמד ומבטא שנאת עניים או שמא הוא מונח תמים לגינוי חוליגניות. דומה לו הוא הוויכוח בישראל על לגיטימיות השימוש בתווית "ערסים".

כמו כן, כבריטניה נשים שהתנסו בניעות מעמדית מתביישות הן במוצאן והן בניסיון להסתירו (Lawler 1999), ובושה זו דומה לבושה הכפולה הכרוכה בהשתכנזות בישראל (ששון-לוי ושושנה 2014): אימוץ מבטא "גבוה", למשל, מסוכן גם כשהוא מצליח, שכן מעמד המקור אמור לעצב עמדת סובייקט יציבה לאורך כל מסלול החיים. לטענת סטף לולר, הבושה נובעת מכך שההיקראות (seeming) אינה תואמת להוויה (being). ואולם הסיבה שברייטים מזהים פער כזה בין ההיקראות להוויה היא הנחתם שההוויה המעמדית אינה כפופה להיעשות (becoming) אלא מבטאת זהות יציבה (שם). דפוס זה מוכר לסוציולוגים ישראלים בהקשרים אתניים. ניסים מזרחי וחנה הרצוג (Mizrachi and Herzog 2012) מדווחים שגם מזרחים ש"עוברים" כאשכנזים מספרים בכעס על העניין במוצאם ועל ההתנשאות לנוכח גילוי (הטענה המחופשת למחמאה שהם "לא נראים" כלל כמזרחים מבת ים או מלוד). הציפייה לאותנטיות היא אפוא ציפייה

³⁶ אף שלאחרונה ניכרת כבריטניה נטייה להזדהות כמעמד בינוני או להימנע מהזדהות מעמדית כלל,

ראו Bottero 2004; Sayer 2005.

לתואם בין ההווה (שמאמינים ביציבותה) לבין ההיראות (המשתנה מטבעה), והמרואינים של מזרחי והרצוג חווים (ובצדק) ציפייה זו כאלמות ונפגעים מ"מחמאות" כאלה על היותם לא סטריאוטיפיים, שמשמעת מהן הטלת ספק באותנטיות שלהם.³⁷ אם כן, ההשוואה לבריטניה מלמדת אותנו כי האמונה שעמדות סובייקט מוגדרות על ידי אתניות אך לא על ידי מעמד היא תוצר היסטורי מקומי ותו לא. אילו קטגוריות הזהות המוכרות היו מעמדיות, סביר שמעמד הביניים המזרחי היה מואשם בחוסר אותנטיות בגין פרקטיקות וטעמים שהוא חולק עם מזרחים עניים, ולא בגין אלו שהוא חולק עם אשכנזים מהמעמד הבינוני.

הארכיאולוגיה של הסימון

הייצור השיחני של המשתכנוז מבוסס על העובדה שהשיח אינו שוכח דבר. כשתווית לשונית מקבלת משמעות חדשה, מטפורית (אתניות כמעמד), משמעותה הדנוטטיבית המקורית (יבשת מוצא) אינה משתנה או נשכחת אלא נותרת כשכבת עומק מתחת למשמעויות התרבותיות והמעמדיות המוטענות עליה.³⁸ אפשר לדמות מצב זה למבנה שכבות ארכיאולוגי דמוי תל, שבו משמעויות מתווספות זו על גבי זו. המתח בין הרבדים, בין שם העצם לשם התואר, הוא שהופך את מעמד הביניים המזרחי – אותם מזרחים (כשם עצם) שהם "אשכנזים" (כשם תואר, כלומר משכילים ומבוססים) – לסתירה פנימית ביחס להגדרה, ולכן לבלתי אותנטי. ריבוי המשמעויות של התווית האתנית תורם לכך שההתלכדות החלקית בפועל בין אתניות למעמד (שהיא כשלעצמה תוצר היסטורי של מדיניות מפלה) נתפסת כטבעית, שמעמד נתפס כמאפיין מהותני של אתניות. כך, הנטייה הרווחת בישראל לייצג מעמד בשפה אתנית תורמת להצגת מזרחים כבני מעמד נמוך מטבעם. היעדר שפה מעמדית זמינה בעברית הוורנקולרית גם מונע שימוש בזהויות ממוקפות, כמו מזרחי-בורגני, העשויות לחתור תחת מבנה השיח על הצימודים האתנו-מעמדיים הגלומים בו: ישראלים מפעילים מערכי סיווג רב-ממדיים כל העת, ואולם השפה הזמינה להם מייצגת מערכת סיווג חד-ממדית.

עד כה התמקד המחקר הביקורתי בחשיפת ה"גזענות ללא גזע" כלבוש חדש לגזענות הישנה,³⁹ אף שעל פני השטח הוסט המוקד משיוך מולד לסממנים תרבותיים מוגזעים. ואולם הסקירה במאמר זה מעידה שהמסמנים האתניים לא נעלמו מהייצוג הלשוני של זהויות בישראל. למעשה, התרבותי אינו מסתיר את הגזעי, ואינו מחליפו: המשמעויות התרבותיות-מעמדיות והגזעית של האתניות מתקיימות במקביל בדיבור המטפורי, בשני רבדים של ארכיאולוגיית הסימון.

37 השוו עם שוין-לוי ושושנה 2014.

38 למשל, הגדרת אשכנזים גסי רוח כ"ערסים" אינה משכיחה את המובן המקורי של התווית, והטענה ש"יש ערסים בכל העדות" (Mizrachi and Herzog 2012) רק מעידה על עוצמת משמעות זו.

39 בליבר 2004; שנהב ויונה 2008; שוין-לוי 2008.

אתגרים

מאמר זה שרטט שינויים המתרחשים בכיוונים הפוכים בעבודת הגבולות בישראל ובייצוג הגבולות בשיח. הצבעתי על השימוש המטפורי באתניות לסימון מעמד, על העוולות שהוא יוצר (נטורליזציה של האי־שוויון האתני ואי־הכרה באותנטיות של המעמד הבינוני המזרחי) ועל המבנים התרבותיים־שיחניים שבבסיס תהליכים אלה (מבנה השכבות של ארכיאולוגיית הסימון ושיח האותנטיות). הכלכלה הסימבולית של הכרה באותנטיות מובחנת מכלכלות החלוקה וההכרה שבחנה הסוציולוגיה הביקורתית, ומייצרת עוולות שאינן ניתנות לתיקון בכלים המוכרים. השימוש בציר זהות אחד (מעמד) לייצוג מטפורי של ציר אחר (אתניות) עלול לצמצם את טווח האפשרויות של פעולה מוכרת כאותנטית עבור קבוצות לא סטריאוטיפיות (כמזרחים ממעמד הביניים). אי־שוויון בגישה להכרה באותנטיות ראוי לבחינה מחקרית שכן יש לו השפעות סוציולוגיות. למשל, בארצות הברית הזיהוי בין שחורות אותנטיות לתרבות עוני שחורה מבוסס כל כך עד שבני נוער שחורים ממעמד הביניים מתנסים ברכישת מאפיינים תרבותיים של המעמד הנמוך (סגנון "גטו") למרות הערך הנמוך המיוחס להם, כדי להשיג גישה לאותנטיות (Austin 2004), בניגוד להיגיון של העצמי הרכושני וההשקעה ברכישת הון תרבותי מוכר. סימון פרקטיקות מעמדיות "לגיטימיות" (כלומר שערך מוכר) כמופולין של הקבוצה האתנית הדומיננטית אף עלול להרתיע בני קבוצות אחרות מאימוצן,⁴⁰ או לכורכו בכושה (ששון־לוי ושושנה 2014).

הדפוס שבו האליטה דוחה את ניסיונם של מטפסים חברתיים (parvenus) לסגל לעצמם את סגנון החיים האליטיסטי בטענה שהוא חקיניות כושלת מוכר לסוציולוגיה מאז ובר ואף לפניו (Daloz 2009). ואולם שיח האותנטיות המודרני המאוחר שונה בכך שהוא משמיע את הביקורת מלב לבו של ההיגיון הליברלי: הטענה איננה שהביצוע של מזרחים מסגיר אותם בהיותו כושל; ואיש גם אינו טוען מפורשות שמזרחים מטבעם הם עניים ובורים. במקום זאת, מזרחים בני המעמד הבינוני ניצבים לנוכח תביעה המופנית אליהם כפרטים להביט פנימה, לחפש אותנטיות ולגלות שבתוך תוכם הם מהשכונה גם אם מעולם לא היו בה. מחקר ביקורתי יכול לנתח את ייצור התרבותי של הציווי הזה ואת השפעותיו בעולם.

הקריאה שהצעתי מבוססת על הידע שבידינו כעת, אך המסקנות העולות ממנה מצביעות על צורך במחקרים אמפיריים נוספים. היות שהמחקר הקיים מעיד שהשימוש המטפורי בשפה אתנית לסימון מעמד הוא דפוס שיח עיקש החוזר ומופיע בהקשרים שונים, נצא נשכרים ממחקרים שיסייעו לאמוד את היקף התופעה ולמצוא באילו הקשרים חברתיים ובפי אילו

40 הסוציולוגיה של החינוך עוסקת בסכנה זו מאז פורסם מאמרם של סינתיה פורדהם וג'ון אוגבו (Fordham and Ogbu 1986). בהקשר של ישראל, הכוונה היא לאפשרות שמזרחים ממעמד הביניים נרתעים מפרקטיקות יוקרתיות שהיו עשויות לזכותם בתגמולים חברתיים מחשש להיחשב בלתי אותנטיים.

שחקנים שימוש זה נפוץ במיוחד. נחוצים לנו גם מחקרי עומק על מיקומים אתנו-מעמדיים לא סטריאוטיפיים — על מזרחים במעמד הבינוני-גבוה ועוד יותר מכך על אשכנזים ממעמד הפועלים — קבוצה קטנה אך לא מבוטלת המוסיפה להופיע בדוחות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אך נפקדת מהמחקר: האם בני מעמד הפועלים ממוצא אירופי יכולים לתבוע לעצמם סטטוס של אשכנזיות ולערער באמצעותו על גבולות מעמדיים, ואם כן, באיזו מידה ובאילו נסיבות? ואיזו משמעות יש לאשכנזיות עבורם? הפניית המחקר לשאלות אלו חיונית להבנת מבנה הגבולות האתנו-מעמדי בישראל, והיעדרן מן הספרות יצר אסימטריה מובנית במאמרי זה. ואולם כבר כעת ברור שהייצוג של מעמד כאתנוס שב ומעצב את המציאות וראוי לבחינה סוציולוגית ביקורתית.

במודרנה המאוחרת הכרה באותנטיות היא ציר אקסילוגי מרכזי ומרכיב חשוב בנגישות לקיום בעל ערך מוכר חברתית. אם צדק בולטנסקי באומרו שקיום אותנטי אפשרי רק למי שעמדו האובייקטיבית מיוצגת כקטגוריה בשיח, הדבר מטיל אחריות על המחקר הביקורתי. הסוציולוגיה הביקורתית עשתה עבודה חשובה בחקר המדיניות הממשלתית שהביאה לייצור המתאמים האובייקטיביים בין אתניות, מעמד וגיאוגרפיה בישראל: מדיניות של פרולטריוזציה, נחשול, פריפריאליזציה, מזרח והדתה של מזרחים.⁴¹ המתאמים הסטטיסטיים מספקים עדות חשובה להפליה מוסדית אך חשוב להצביע גם על חלקיותם של המתאמים הללו, לבחון את היחסים המורכבים בין אתניות למעמד ולחקור את האופנים המפתיעים שבהם השפה מעצבת יחסים אלו ומייצגת אותם. האתגר הוא לבחון דפוסי שיח אלה מבלי לראות בשפה ייצוג מעוות של המציאות. יש להכיר במרכזיות המעמד בעבודת הגבולות וההערכה היומיומית בישראל, בהיותו ציר שחשיבותו אינה נופלת מזו של האתניות — אך מבלי לחטוא ברדוקציה השבה ומצמצמת את הריבוי באופן אחר ומתכחשת למרכזיותן של ההיררכיות המוגזעות. השימוש המטפורי בשפה האתנית מבטיח שלמרות מגמות מסוימות של מעמד ודה-אתניזציה של גבולות חברתיים, אשורון ושכפולן של היררכיות אתניות אלו יותר בעינו.

ביבליוגרפיה

- אידזינסקי, ויקי, 2013. "אוריינטליזם ואוקסידנטליזם במבחן ההגירה", הרצאה שנישאה בכנס השני לתלמידי תואר שני בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב, 16 ביוני.
 אמית, קארין, 2001. "מזרחים לעומת אשכנזים: החלוקה האתנית הדיכוטומית והצלחתם של בני הדור הראשון והשני בשוק העבודה הישראלי", עבודת דוקטור, החוג ללימודי עבודה, אוניברסיטת תל-אביב.
 באטלר, ג'ודית, 2001. "צרות של מיגדר", מכאן ב, עמ' 202–212.

- , 2003. "גופים נחשבים", דלית באום, דלילה אמיר, רוני כרייר-גארב, יפה ברלוביץ', דבורה גריינמן, שרון הלוי, דינה חרובי וסילביה פוגל-ביז'אווי, ללמוד פמיניזם: מקראה, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 334–376.
- בירנבוים-כרמלי, דפנה, 2000. "צפונים": על מעמד בינוני ישראלי, ירושלים: מאגנס.
- בליבר, אטיאן, 2004. "האם קיימת גזענות חדשה?", תיאוריה וביקורת 24 (אביב), עמ' 73–83.
- בלכמן, ישראל, 2008. "דוח מחקר: על ההרכב האתני של אוניברסיטאות המחקר בישראל", תיאוריה וביקורת 33 (סתיו), עמ' 191–197.
- גופמן, ארונינג, 1980. הצגת האני בחיי היום-יום, תל אביב: דביר.
- דגן-בוזגלו, נוגה, ואתי קונור-אטיאס, 2013. הרובד הבינוני בישראל 1992–2010, תל אביב: מרכז אדוה.
- דהן, מומי (טרם פורסם). "האם כור ההיתוך הצליח בשדה הכלכלי?", רבעון לכלכלה.
- דונת, אורנה, 2010. "פרונטליזם סדוק: נרטיבים של הולדה ואי-הולדה בישראל", סוציולוגיה ישראלית יא(2), עמ' 417–439.
- הורוביץ, דן, ומשה ליסק, 1990. מצוקות באוטופיה, תל אביב: עם עובד.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2012. השנתון הסטטיסטי לישראל 2012 — מספר 63, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- ירון, עידן, 2013. "תמונות מחיי בית הספר", הד החינוך פז(7), עמ' 46–104.
- יעיש, מאיר, 2003. "מעמד, עדה ומפלגה בישראל", סוציולוגיה ישראלית ה(2), עמ' 341–364.
- כהן, אורית, 2012. "הרומן שלי עם תמי 4 או למה לא תמי 4", *TheMarker Café*, 22.9.12, <http://cafe.themarker.com/post/2731764>.
- כהן, אורי, ונסים ליאון, 2008. "לשאלת המעמד הבינוני-המזרחי בישראל", אלפיים 32, עמ' 83–101.
- כ"ץ, אליהוא, ומיכאל גורביץ, 1973. תרבות הפנאי בישראל: דפוסי כילוי וצריכה תרבותית, תל אביב: עם עובד.
- כ"ץ, אליהוא, הדסה האז, שוש ויץ, חנה ארוני, מיכאל גורביץ ומרים שיף, 2000. תרבות הפנאי בישראל: תמורות בדפוסי הפעילות התרבותית 1990–1970, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- לב, טלי, ויהודה שנהב, 2009. "אל תקרי פועל — אלא פנתר!": הפנתרים השחורים ופוליטיקת הזהויות בראשית שנות השבעים", תיאוריה וביקורת 35 (סתיו), עמ' 141–164.
- להבי, אמנון (עורך), 2010. קהילות מגודרות, תל אביב: נבו.
- מוצפי-האלר, פנינה, 2012. "לכתוב את השוליים, לקרוא את המרכז", הרצאה שנישאה בכנס "מבטים מהשוליים" באוניברסיטת תל-אביב, 28 בנובמבר.
- מזרחי, ניסים, יהודה גודמן ויריב פניגר, 2013. "הם 'פריקים' ואנחנו 'ערסים': שלילתם של אתניות ומעמד בתפיסת תהליכי ההסללה בבתי ספר בישראל", יוסי יונה, ניסים מזרחי ויריב פניגר (עורכים), פרקטיקה של הברדל בשדה החינוך בישראל: מבט מלמטה, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, עמ' 83–107.
- סבירסקי, שלמה, 1981. לא נחשלים אלא מנוחשלים, חיפה: מחברות למחקר ולביקורת.
- , 1990. חינוך בישראל: מחוז המסלולים הנפרדים, תל אביב: ברירות.

- סמוחה, סמי, וורד קראוס, 1986. "מוצא עדתי בתור גורם בהשגת סטטוס בישראל", מגמות כט(3), עמ' 284-305.
- פוגל, ניר, 2011. "מדירת רמת סגרגציה כלכלית וחברתית בקרב תלמידי החינוך העברי, 2008", נייר עבודה 61, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- פלד, יואב, 2001. "הצלחתה האלקטורלית המתמשכת של ש"ס: ניתוח על פי מודל חלוקת העבודה התרבותית", מיכל שמיר ואשר אריאן (עורכים), בחירות בישראל 1999, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 137-169.
- פלד, יואב, וגרשון שפיר, 2005. מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת, תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- פרנקל, עליזה, 2012. "כינון זהויות אתניות-מגדריות של צאצאים למשפחות מעורבות אתנית", עבודת דוקטור, התכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בר-אילן.
- פרס, יוחנן, ואליעזר בן-רפאל, 2006. קירבה ומריבה: שסעים בחברה הישראלית, תל אביב: עם עובד.
- קונור-אטיאס, אתי, והלא אבו-חלא, 2009. זכאות לתעודת בגרות לפי יישוב 2007-2008, תל אביב: מרכז אדוה.
- קפלן, דנה, 2001. "חתונות המעמד הבינוני-גבוה בישראל: ייצור תרבות, רפרטוארים וטעמים", עבודת מוסמך, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל-אביב.
- רם, אורי, 2005. הגלובליזציה של ישראל: מק'זורלד בתל-אביב, ג'יהאד בירושלים, תל אביב: רסלינג.
- שביט, יוסי, וחיה שטייר, 1997. "עדתיות והשכלה בדפוס נישואין בישראל: שינויים בחלוף הזמן", מגמות לח(2), עמ' 207-225.
- שגיב, טליה, 2012. "על קו השבר: ישראלים ממוצא עדתי מעורב", עבודת דוקטור, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- שושנה, אבי, 2013. "אתניות ללא אתניות – אני מעבר לסיפור הזה: סדרי מדינה, חינוך וזהויות אתניות חדשות", סוציולוגיה ישראלית יד(2), עמ' 245-266.
- שלו, מיכאל, וגל לוי, 2004. "המנצחים והמפסידים של 2003: אידיאולוגיה, מבנה חברתי ושינוי פוליטי", מיכל שמיר ואשר אריאן (עורכים), בחירות בישראל 2003, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 247-276.
- שלו, מיכאל, וסיגל קיש, 2001. "שסעים חברתיים בין מצביעים לא ערביים: ניתוח חדש", מיכל שמיר ואשר אריאן (עורכים), בחירות בישראל 1999, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 91-134.
- שנהב, יהודה, 2003. היהודים-הערבים: לאומיות, דת ואתניות, תל אביב: עם עובד.
- שנהב, יהודה, ויוסי יונה (עורכים), 2008. גזענות בישראל, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד.
- שפירא, יונתן, 1984. עילית ללא ממשיכים, תל אביב: ספרית פועלים.
- ששון-לוי, אורנה, 2008. "אבל אני לא רוצה לעצמי זהות אתנית": גבולות חברתיים ומחיקתם בשיחים עכשוויים של אשכנזיות", תיאוריה וביקורת 33 (סתיו), עמ' 101-129.

—, 2014. "אני אשכנזי, ההורים שלי לא רואים את עצמם ככאלה: הבדלים בין-דוריים בתפיסות של אשכנזיות", זאב שביט, אורנה ששון-לוי וגיא בן-פורת (עורכים), מראי מקום: זהויות חברתיות ומיקומים חברתיים בישראל, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, עמ' 178–149.

ששון-לוי, אורנה, ואבי שושנה, 2014. "השתכנזות: על פרפורמנס אתני וכישלוננו", תיאוריה וביקורת 42 (אביב), עמ' 97–71.

- Abutbul-Selinger, Guy, 2012. "The Construction of Ethnic Subjects among the Israeli Middle Class," Ph.D. dissertation, Brandeis University.
- Alexander, Jeffrey, 2004. "Cultural Pragmatics: Social Performance Between Ritual and Strategy," *Sociological Theory* 22(4), pp. 527–662.
- Allen, Kim, and Heather Mendick, 2013. "Keeping it Real? Social Class, Young People and Authenticity in Reality TV," *Sociology* 47(3), pp. 460–476.
- Austin, Algernon, 2004. "Doing Race and Class," *Journal of African American Studies* 8(3), pp. 52–61.
- Ayalon, Hanna, Eliezer Ben-Rafael, and Stephen Sharot, 1989. "Ethnicity, Class and Friendship Networks: The Case of Israel," *International Sociology* 4(3), pp. 293–310.
- Austin, Algernon, 2004. "Doing Race and Class," *Journal of African American Studies* 8(3), pp. 52–61.
- Ben-Rafael, Eliezer, and Stephen Sharot, 1991. *Ethnicity, Religion and Class in Israeli Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernstein, Deborah, and Shlomo Swirski, 1982. "The Rapid Economic Development of Israel and the Emergence of the Ethnic Division of Labour," *British Journal of Sociology* 33(1), pp. 64–85.
- Boltanski, Luc, 1987. *The Making of a Class*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Boltanski, Luc, and Eve Chiapello, 2005. *The New Spirit of Capitalism*, London: Verso.
- Bottero, Wendy, 2004. "Class Identities and the Identity of Class," *Sociology* 38(5), pp. 985–1003.
- Bourdieu, Pierre, 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- , 1991. *Language and Symbolic Power*, Cambridge UK: Polity Press.
- , 2000. *Pascalian Meditations*, Cambridge UK: Polity Press.
- Brekhus, Wayne, 2003. *Peacocks, Chameleons, Centaurs: Gay Suburbia and the Grammar of Social Identity*, Chicago: Chicago University Press.

- Cohen, Erik, 1968. "Social Images' in an Israeli Development Town," *Human Relations* 21, pp. 163–176.
- Daloz, Jean-Pascal, 2009. *The Sociology of Elite Distinction*, London: Palgrave Macmillan.
- Fordham, Signithia, and John Ogbu, 1986. "Black Students' School Success: Coping with the Burden of Acting White," *The Urban Review* 18(3), pp. 176–206.
- Haberfeld, Yitzchak, and Yinon Cohen, 2007. "Gender, Ethnic and National Earnings Gaps in Israel: The Role of Rising Inequality," *Social Science Research* 36, pp. 654–672.
- Katz-Gerro, Tally, 2002. "Highbrow Cultural Consumption and Class Distinction in Italy, Israel, West Germany, Sweden and the United States," *Social Forces* 81(1), pp. 207–229.
- Katz-Gerro, Tally, Sharon Raz, and Meir Yaish, 2007. "Class, Status and the Intergenerational Transmission of Musical Tastes in Israel," *Poetics* 35(2–3), pp. 152–167.
- Khazzoom, Aziza, 2008. *Shifting Ethnic Boundaries and Inequality in Israel: Or, How the Polish Peddler Became a German Intellectual*, Stanford: Stanford University Press.
- Lahire, Bernard, 2011. *The Plural Actor*, Cambridge UK: Polity Press.
- Lamont, Michèle, and Virag Molnar, 2002. "The Study of Boundaries in the Social Sciences," *Annual Review of Sociology* 28, pp. 167–195.
- Lawler, Steph, 1999. "Getting Out and Getting Away," *Feminist Review* 63, pp. 3–24.
- Link, Bruce, and Jo Phelan, 2001. "Conceptualizing Stigma," *Annual Review of Sociology* 27, pp. 363–385.
- Markowitz, Fran, and Natan Uriely, 2004. "Of Thorns and Flowers: Consuming Identities in the Negev," in Yoram Carmeli and Kalman Applebaum (eds.), *Consumption and Market Society in Israel*, Oxford and New York: Berg, pp. 19–36.
- Mizrachi, Nissim, and Hanna Herzog, 2012. "Participatory Destigmatization Strategies among Palestinian Citizens, Ethiopian Jews and Mizrahi Jews in Israel," *Ethnic and Racial Studies* 35(3), pp. 418–435.
- Okun, Barbara, 2001. "The Effects of Ethnicity and Educational Attainment on Jewish Marriage Patterns: Changes in Israel, 1957–1995," *Population Studies* 55, pp. 49–64.
- , 2004. "Insight into Ethnic Flux: Marriage Patterns among Jews of Mixed Ancestry in Israel," *Demography* 41, pp. 173–187.
- Okun, Barbara, and Orna Khait-Mareilly, 2010. "The Impact of Inter-marriage on Ethnic Stratification: Jews in Israel," *Research in Social Stratification and Mobility* 28(4), pp. 375–394.
- Sayer, Andrew, 2005. *The Moral Significance of Class*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Schwarz, Ori, 2012. "The Sound of Stigmatization," paper presented at "Possibility and Imagination, Journeys in Cultural Sociology," the Center for Cultural Sociology Annual Conference, Yale University, April 27–28.
- , 2014. "The Symbolic Economy of Authenticity as a Form of Symbolic Violence: The Case of Middle-Class Minorities," paper presented at the XVIII ISA World Congress of Sociology, Yokohama, Japan, July 13–19.
- Shamir, Michal, and Asher Arian, 1999. "Collective Identity and Electoral Competition in Israel," *American Political Science Review* 93, pp. 265–277.
- Shohat, Ella, 1988. "Sephardim in Israel: Zionism from the Standpoint of its Jewish Victims," *Social Text* 19/20, pp. 1–35.
- Skeggs, Bev, 2004. "Exchange, Value and Affect: Bourdieu and 'the Self,'" *The Sociological Review* 52, Issue Supplement s2, pp. 75–95.
- Taylor, Charles, 1989. *Sources of the Self*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- , 1992. *Ethics of Authenticity*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tilly, Charles, 2003. "Changing Forms of Inequality," *Sociological Theory* 21(1), pp. 31–36.
- Weigert, Andrew, 2009. "Self Authenticity as Master Motive," in Phillip Vannini and Patrick Williams (eds.), *Authenticity in Culture, Self and Society*, Surrey: Ashgate, pp. 37–50.
- Willis, Paul, 1977. *Learning to Labor*, New York: Columbia University Press.